

Bidrag til Kateketembedets Historie

især i Christian VI's Tid.

Ved H. F. Rørdam.

„Kateketstillingen er ikke længere tidsvarende,“ skrev for et Par Aar siden en bekjendt kjøbenhavnsk Præst¹⁾. Det kan mulig være saa, men det bør dog ikke glemmes, at der har været en Tid, da man ventede sig store Ting af Kateketerne, og da de bevislig ogsaa gjorde et meget stort Arbejde. De have derfor et vist Krav paa Ihukommelse. — Kateketembedet er, historisk set, Kronen paa den kateketiske Virksomhed, som var øvet længe før Embedets Oprettelse. Begges Historie kan ikke godt skilles ad, og skal derfor ogsaa her behandles under ét, om end begrænset til et kort, men betydningsfuldt Tidsrum.

I.

Kirkekatekisation.

Saa længe den evangeliske Kirke har bestaaet, har den kateketiske Kristendomsundervisning om end under forskellige Former, været et væsentligt Led i Kirkens Virksomhed²⁾. Men ved Pietismen fik den ny Kraft og kom

¹⁾ H. Ostenfeldt i Dansk Kirketidende 1906, S. 87.

²⁾ For den dansk-norske Kirkes Vedkommende kan navnlig henvises til det meget betydelige Arbejde til denne Sags Oplysning, der er leveret af Oscar Moe i Theologisk Tidsskrift for den norske Kirke. Tredie Række III; jfr. Dr. A. C. Bang, Dokumenter og Studier vedr. den luth. Katekismus's Historie i Norden I-II; K. S. 3. R. III, 463—71, H. Ussing, Kirkeforfatningen i de kgl. danske Stater IV, 1, 763—800.

for en Tid til at øve en meget betydelig Indflydelse til Udbredelse af Kristendomskundskab og Uddybelse af det kristelige Liv. Pietismens Fader, Ph. J. Spener, var jo selv en stor Kateket og betragtede Kirkekatekisationer som et af de kraftigste Midler til Vækkelse og Befæstelse af Troslivet, særlig til at gjøre de kristelige Sandheder levende for Deltagernes og Tilhørernes Hjærter. Det samme gjælder mangfoldige af hans Disciple¹⁾. Hans »Erklärung der Christlichen Lehre nach der Ordnung des kleinen Katechismus D. Martin Luthers« har gennem lange Tider øvet en mægtig Indflydelse paa de lutherske Menigheder i Tyskland, ligesom hos os og i Norge Pontoppidans »Forklaring«, der i det store og hele, som i mangfoldige Enkeltheder, er en tro Gjengivelse af Speners Tanker.

Som de første Vidnesbyrd om, at man ogsaa hertillands omtrent fra Begyndelsen af det 18de Aarhundrede havde faaet Øjet opladt for Sagens Vigtighed, og særlig at det gjaldt at faa den fattige og mest uvidende Kjøbstedungdom under kristelig Paavirkning gennem Kirkekatekisationer, maa nævnes den udholdende og opofrende Virksomhed, som Frands Thestrup og Jacob Lodberg øvede som Præster i Kjøbenhavn og senere som Biskopper, henholdsvis i Aalborg og Odense²⁾. Stiftelsen af »danske Skoler« ved flere af Hovedstadens Kirker og i nær Tilslutning til disse var væsentlig de nævnte Mænds Værk. Dog maa Christen Worm ogsaa nævnes, da han baade som Præst ved Nicolai Kirke og siden som Sjællands Biskop fremmede Sagen med ikke ringe Kraft, skjønt han aldrig var eller blev en Ven af den egentlig pietistiske Fremgangsmaade. — Forordningen af 24. Sept. 1708 viser, at Regjeringen havde

¹⁾ Som en af de ypperste Kateketer hos os fra Pietismens Tid kan Præsten Nicolai Brorson med Føje nævnes (se hans Biografi i Kh. Saml. 3 R. VI).

²⁾ Om F. Thestrup s. foran S. 8., Ny kh. Saml. VI, 841—53., K. S. 3 R. VI, 274. J. Larsen; Bidrag t. Kbhvns. offentlige Skolevæsens Hist. S. 7. Om J. Lodberg s. ndf. S. 60 og K. S. 4. R. V, 346—54.

begyndt at faa Øje for, at det ikke gik an i et kristnet Land at lade Slægt efter Slægt af den fattigste Almue opvoxne uden kristelig Undervisning. Oprettelsen i Frederik IV's Tid af 240 Almueskoler paa de saakaldte Rytterdistrikter (1721) og Waisenhusets Stiftelse (1727) viser i samme Retning.

Det var dog først i Christian VI's Tid, at den egentlige Kateketinstitution kaldtes til Live som en Støtte for Præsternes Virksomhed i de folkerige Sogne, først i Kjøbenhavn og lidt senere i de fleste større Kjøbsteder. Kateketembedets Historie skal paa dette Sted ikke føres ud over den sidstnævntes Konges Tid; dets senere Historie maa henskydes til en anden Tid og en anden Pen¹⁾. Den taber i Interesse, alt som den første Kjærlighed kølnes. I vore Dage har dog Søndagsskolerne paa mange Steder med Held optaget den tabte Traad, skjønt deres Methode vistnok ikke er saa lidt forskjellig fra den, som de gamle Kateketer anvendte.

Ligesom Christian VI i mange andre Henseender har faaet Raad og Tilskyndelse med Hensyn til Kristendommens Fremme i hans Riger fra hans Ven, den fromme og kloge Grev C. E. Stolberg-Wernigerode, saaledes ogsaa hvad angaar Katekisation i Kirkerne og vel ogsaa Ansættelse af egne Kateketer. Greven havde i Efteraaret 1733 været Kongens Gjæst, og de havde sikkert ført mange Samtaler om denne Sag, der laa dem begge saa meget paa Hjærte. Siden udvexlede de hyppig Breve, hvis Indhold for en stor Del drejer sig om det for Kongen saa vigtige Spørgsmaal, hvorledes han bedst kunde fremme det kristelige Liv blandt sine Undersaatter. Da Kongen ved Juletid 1733 havde sendt Stolberg et til ham indkommet anonymt Forslag,

¹⁾ Fortræffelige Antydninger vedrørende Institutionens senere Historie ere, om end i al Korthed, meddelte af Pastor P. Severinsen i Søndagstillæget til »Nationaltidende« (o. fl. Blade) for 13. Maj 1906. Jvf. Nielsen, Kirke-Leksikon II, 743.

kaldet »Ohnmassgeblicher Vorschlag vom heiligen Predigeramt«, og udbedet sig hans Betænkning derover, saa svarede Greven den 7. Januar 1734 og gav i sit Svar Kongen et helt Program for hans Kirkestyrelse, og deri bl. a. ogsaa Forslaget om Indførelse af Katekisation¹⁾. Dette gav Anledning til, at Kongen forlangte en Betænkning af Biskop Worm om, hvad der i det hele kunde gøres, for at fremme kristelig Oplysning blandt det menige Folk, idet der tillige forelagdes ham en til Kongen indkommen anonym Forestilling, hvori Folkets Uvidenhed i kristelig Henseende angives som Grundskaden, hvorfor der særlig gjordes Forslag til Skolevæsenets Forbedring, flittigere Anvendelse af Katekisation og Øvelse af en kraftigere Kirketugt²⁾.

Af Worms Betænkning (dat. 21. Febr. 1734), der væsentlig maa betragtes som en Kommentar til den anonyme Forfatters Forestilling, findes i Arkivet i Wernigerode en tysk Oversættelse, af hvilken K. Heiberg har gjort følgende Udtog:

At der mange Steder, særlig blandt de gamle, er stor Uvidenhed, er en udisputerlig Sandhed; det gælder om, hvorledes der kan raades Bod herpaa. At overhøre de gamle og graahaarede i Kirken vilde næppe gøre dem klogere; idet de næppe vilde begribe, hvad en Præst, Degn eller Skoleholder sagde dem; de vilde undre sig, navnlig naar Børn og Tyende vidste bedre at gøre Rede for deres Kristendom. Jeg foreslaar derfor, at de, der vil til Alters, ifølge Lov og Ritual lade sig tegne 8 Dage forinden. En

¹⁾ H. L. Møller, Kong Kristian den Sjette og Grev Kristian Ernst af Stolberg-Wernigerode, S. 73.

²⁾ Den begynder med følgende Ord: »Dominica 5ta post Epiphan. (o: 7. Febr.) 1734, paa den Dag, da jeg af Evangeliet har forklaret og forestillet Tjenernes Ord til Herren: »Vil du, at vi skal gaa hen og luge Klinten op«, vil jeg indgive en Betænkning om Kirkekatekisationen og Kirkedisciplinen. Jeg skjuler kun mit Navn, fordi jeg ikke ønsker, at min Persons Ringhed skal præjudicere Sagens Vigtighed.« (Ark. i Wernigerode).

Præst paa Landet maa kjende sin Menighed og vide, hvem der er mest uvidende; dem kan han enkeltvis lade komme hjem til sig, og med al Flid og Sagtmodighed undervise dem i det allernødvendigste, og hvad de uomgængelig maa vide, før de kan blive delagtige i deres Forlørsers Legeme og Blod. De gamle maa i de 8 Dage fritages for Hovarbejde, idetmindste i den Tid Præsten har tilsagt dem. Herhos maa jeg dog forsikre deres Majestæt, at der ogsaa blandt de gamle paa Landet findes, næsten til Forundring, adskillig Oplysning, og at Uvidenheden dog langt fra ikke er saa stor, som mange tænke, eller som den var for treogtyve Aar siden, da dette Embede allernaadigst blev betroet mig; thi efter den Tid ere mange prisværdige Anstalter trufne, og mangfoldige Skoler oprettede i dette Stift. Af dem, som fra Begyndelsen af besøgte saadanne Skoler, sidder nu en Del ved Gaarde og Huse, og kunne læse i trykte Bøger, hvilket er og bliver dem til en fast utrolig Nytte. Mange af de paapegede Fejl ville forsvinde, naar Skolerne holdes vedlige og forbedres; thi der lærer de alle at læse i trykte Bøger, og kunne hjemme gentage, hvad de have lært i Kirke eller Skole.

Hvad de tolv Grunde til Uvidenhed¹⁾ hos den gemene Mand angaar, bemærkes:

1) Skolerne her ere gode; dog mangler Skoler dels paa Kongens Godser i Odsherred og paa Møen (hvor de dog uden stor Bekostning kunde indrettes), dels særlig paa nogle Godser, tilhørende Proprietærer, som hverken har Villie eller Formue dertil, og hvor Bønderne tilmed ere forarmede, saa de næppe kan betale deres Skatter. Ejerne give ofte mere i Rente, end Godset er værd.

Skoleholderne ere forarmede; men naar de efter 4—5 Aars Tjeneste kunde blive Degne, vilde Degnetjenesten blive forsynet med saadanne, der havde aflagt gode Prøver i Ungdommens Undervisning, og Nyttens vilde være stor;

¹⁾ Herved hentydes til den ovenomtalte anonyme Forestilling.

thi i Guds Kirke kommer det næsten ligesaa meget an paa en god, flittig og erfaren Degn, som paa en god og retskaffen Præst. Selv har jeg altid anvendt Omhu ved Embedernes Besættelse; thi det er og bliver en Fornøjelse at hjælpe de Mænd til Embeder og Tjenester, som med Frugt og Opbyggelse kan betjene dem. Befordres saadanne til Skoleholdere, som ikke kjende deres Kristendoms Grund og rette Katekisationsmaade, er det deres Skyld, som skulde examinere dem. Jeg foreslaar at lade dem, som paa Ryttergodserne indsættes af Amtmænd, Provster og Præster, examineres af Bispen, saa skal, næst Guds Hjælp, saalænge jeg lever, Sagen komme i Orden her i Stiftet. At her har været liderlige Skoleholdere, skal ej nægtes; men de er til dels fjernede, og alle, som ej, efter en eller to Gange at være paamindede, forbedre sig, skulde uden Ret og Dom fjernes.

3) Mange Steder forsømmes Skolegangen. At Forsømmelse af Katekisation og Skole ej er nødvendig, viser Frederiksborg Amt, i hvis Skoler de fleste Unge komme om Vinteren; thi om Sommeren have mange Tjeneste hos en eller anden Bonde. — En Skolemester kan undertiden have 100—150 Børn; men han kan umulig paa én Gang læse for saa mange med nogen Nytte, særlig om de alle tilholdes at komme. For et Bondebarn at sidde hele Dagen i Skolen er for langt og trættende; 2—3 Timer var nok, naar der kun var 40—50 ad Gangen. Nogle Børn have en Mil, ja 5 Fjerdingvej at gaa, og om Vinteren bliver der da ej Tid til videre Undervisning; tilmed maa Børnene slæbe Mad med den lange Vej. Derfor havde jeg foreslaaet Kong Frederik IV at lade Skoleholderen gaa til disse Byer et Par Gange om Ugen. Dette vandt hans Bifald, men blev ej sat i Værk; jeg veed ej hvorfor. Nogle Steder, navnlig i Stevns og Baarse Herreder, ere Skolerne byggede paa saadanne Steder at ingen hverken vil eller kan komme derhen.

4) Mange Tusinde kan vidne, at jeg ved mine Visi-

tatser har ladet Børnene læse og de smaa stave, hvilket har opmuntret til Flid, og jeg kan forsikre allerunderdanigst, at det gaar over min Forstand, hvorledes mange i saa kort Tid have kunnet bringe det saa vidt, som sket er. Det er ogsaa nødvendigt [at Børnene lære at læse], for at de, som det sig bør, kunne prise Gud med Lovsang og lettere fremmes i Erkjendelse af deres Salighedssag.

5) Jeg mener, at Ungdommen [ikke] flittig nok er bleven tilspurgt om Katekismens Mening; thi det værste er, at den læres udenad uden Forstaaelse. Jeg mener, at Børn skal ikke lære Forklaringerne udenad, men sige deres Mening paa deres egen enfoldige Vis. Det er en Mangel, at Børnene ikke fremstilles til Examen og Bekjendelse (?), hvilket kunde ske ved 2 aarlige Forsamlinger af Ungdommen, hvor de, som første Gang skulde forny deres Daabs-pagt, kunde blive antagne.

6) Det vilde hjælpe, om Kongens Lov og Forordning blev efterlevet, saa de unge kom til Katekisation, og de gamle ikke gik for tidligt, se Forord. af 24. Sept. 1708, især 22de Post; men jeg veed ikke, hvem der skal inddrive de befalede Mulkter, om de er at faa, særlig af Proprietærerne.

7) Den voxne og i Herrens Legeme og Blod delagtige Ungdom skulde, saa vel som de smaa, hver Søn- og Helligdag, komme til Katekisation; men kun faa af begge Slags kommer. Hvor der er to Kirker, kunde Degnen ved Førstprædiken katekisere før, Præsten ved Sidst-tjeneste efter Prædiken.

8) Det med Børnenes Forsømmelse i Byerne er rigtigt¹⁾, kun i nogle Byer her i Stiftet bliver paa Søn- og Festdage katekiseret efter Aftensangsprædiken, der ogsaa er den bedste Tid; men man kan hverken faa Borgernes Børn eller deres Tyende til at overvære saadan nødvendig Forretning. Jeg har arbejdet derpaa over 20 Aar, men

¹⁾ Næmlig Bemærkningen herom i den anonyme Forestilling.

forgæves. Naar undtages 2 Kjøbsteder her i Stiftet, nemlig Holbæk og Stege paa Møen, saa kan jeg med fri Samvittighed sige, at der ikke findes halv saa megen Vanart paa Landet som i Kjøbstederne udenfor København, hvilket aldrig er til at ændre, med mindre Magistraten i saadanne Byer lader se sin Forstand, Villie og Autoritet til at drive Borgernes Børn og Tyende til Katekisation; thi Præsterne og deres Formaninger kunne paa de fleste Steder ikke udrette noget.

9) At der ved Provstevisitaterne kun møder 20—30, medens 100, 200, ja 300 indfinde sig ved Bispevisitaterne, forandres ikke, saalænge Forordningen af 20. Februar 1691 ikke efterleves (nemlig at Øvrigheden ikke straffer dem, der have forsømt Kirkeexamen).

10) Her kan jeg ej være af samme Mening¹⁾. I de Byer, hvor der er Skoler, kan alle de, der har besøgt Skolen et Aar, læse i Bog; men hvor der ingen Skole er, kan kun faa læse i Bog; det vilde være betænkeligt at afholde saadanne, der ej kan læse i Bog, men dog vide at gøre Rede for deres Kristendom, fra Nadveren. Paa Landet har jeg truffet Blinde bedre oplyste end dem, der læse i Bog; og forholder man dem Ægteskabet, vil der næppe komme andet ud deraf, end at de henfalde til Letfærdighed²⁾.

11, 12) Om de gamle er talt ovenfor. Ved mine Visitater har jeg af og til examineret gamle, navnlig saadanne, som jeg har set smile ad Ungdommen, og jeg har da faaet et saa fornuftigt Svar, som jeg næppe havde kunnet vente; undertiden har jeg ogsaa erfaret, at de gamle havde bedre Forstand (d: vare bedre oplyste) end deres egne Børn.

¹⁾ Den anonyme Forf. af Forestillingen maa have foreslaaet, at de, der ikke kunde læse, skulde udelukkes fra Nadveren.

²⁾ Der var paa den Tid adskillige, der mente, at man ved at nægte unge Folk Vielse, naar de ikke kunde læse, bedst kunde tvinge dem til at erhverve denne Færdighed. Biskop Peder Hersleb i Christiania anvendte denne Methode og, som han siger, med Held.

Kirkedisciplinen er ikke en Straf, men en Benaadelse. Visse Synder ønskes straffede paa anden Maade. De, der ere henfaldne til Drukkenskab, der vel med største Ret kan kaldes en Moder til alle andre Synder, har jeg paa forskjellige Steder her i Stiftet ladet afvise fra Nadveren, indtil de bedrede sig og holdt op med at løbe efter stærke Drikke.

Hvad Kirkens og Præstens Autoritet angaar, maa man rette sig efter D. Maj.s Lov; men jeg maa bemærke: 1. Ingen Præst har Lov til at nægte nogen Nadveren for sin egen Sags Skyld, nemlig om der ej er ydet ham en Dags Arbejde i Høsten eller ikke ydet Offer. 2. Ingen Præst maa egenmægtig nægte Nadveren, men i Tvivls Tilfælde sammenkalde Herredspræsterne. Provstens og Præsternes Betænkning kunde da indgaa til Bispem, og han nøje undersøge, om alle gradus admonitionis vare anvendte, og da decidere. — At alle Bisperne skulde samles, er ej raadeligt; thi saa meget veed jeg af Kirkehistorien, at ved saadanne Forsamlinger er mere spredt end samlet. Bisperne kunde jo samle Provsternes Indberetninger om Forsømmelse af Katekisationen, sende en Extrakt til Danske Kancelli, Sagen overlægges grundig, og D. Maj. decidere.

Undervisningen kan ej blive ens i alle Stifter. Vi har her Degne, der i hver Landsby skal læse én Gang om Ugen og om Søndagen katekisere, og som har deres nødvendige Underhold. I Norge har de Klokkere, der kun halvt kan leve deraf. I Jylland har nogle 10 à 20 Rdl. i Løn, andre ej engang, hvad de skal have efter Lovens 2—15—10.

Drukkenskab er, som sagt, Moder til alle Synder; derfor tvinger min Samvittighed og lange Erfaring mig til at sige: Drukkenskab er i Almindelighed Aarsagen til Vanart i Landsbyenighederne, og Grunden dertil er det unyttige og fast utrolige Krohold, som i dette Stift næsten overalt har taget Overhaand udenfor Kjøbstederne, trods Forordningerne af $\frac{4}{6}$ 1689, $\frac{30}{1}$ 1690 og $\frac{13}{8}$ 1710. I disse Kroer,

som næsten er utallige her i Stiftet, øde de deres Penge bort, som de skulde bruge til Skat, Landgilde og Underholdning for Kone og Børn. I saadanne forsupper Bonden Sundhed, Vid og Forstand, ja, Gud give! ikke Sjælen tillige med. Jeg beder D. Maj. afskaffe alle upriviligerede Kroer, og ved de privilegerede at forbyde Søn- og Helligdagsøl eller Brændevin, undtagen hvad en eller anden rejsende kan trænge til. Saa vilde mange af de vanartede og liderlige Bønder først blive Mennesker og senere Kristne. Bliver den nuværende Tilstand ved, da veed jeg, at de unge i en Time i Kroen lære mere ondt, end de kan lære godt i Kirke og Skole i en hel Uge.

Saa vidt Biskop Worms Betænkning, der sikkert blandt andre Grunde har været en Opfordring for Kongen til Udstedelse af Forordningen af 12. Marts 1735 om »Sabbathens og andre Helligdages tilbørlige Helligeholdelse«, og det saa meget mere, som Betænkningen i det hele fandt stærk Støtte hos Grev Stolberg, hvem Kongen tilsendte den for at høre hans Mening om de forskellige Punkter. Af Stolbergs Udtalelse har Heiberg gjort følgende Udtog efter Koncepten i Wernigerode¹).

Da Biskoppen saa temmelig har gjort Rede for (»erläutert«) alt, saa kun nogle Bemærkninger:

1. At katekisere de gamle (uden foregaaende Privatundervisning) i de unges Nærværelse, vilde, som Bispén siger, føre til Beskæmmelse og Modvillie; dog er det ej

¹) Da Kongen, som det synes, har tilintetgjort alle Grev Stolbergs Breve, maaske for at ingen skulde se, i hvor høj Grad han i sin Kirkestyrelse gik i Stolbergs Ledebaand, er det heldigt, at saa mange af Koncepterne ere bevarede i Wernigerode, som Tilfældet er. Ligeledes er det karakteristisk, at naar Kongen sendte sin Minister sine egenhændige, som oftest af Stolberg inspirerede tyske Udkast til de kirkelige Forordninger, der gennem Kanceliet skulde udfærdiges paa Dansk, saa forlangte han saa godt som altid Udkastet tilbagesendt.

nok, hvad der foretages med de gamle, naar de gaa til Alters; et tertium maa anbefales: Præsterne maa $\frac{1}{2}$ Aar lade de gamle 2 Gange ugentlig, eller saa ofte ske kan, komme til sig, bibringe dem de nødvendigeste Sandheder, og saa examinere dem offentlig, dog med Bibeholdelsen af Privat-Undervisningen, f. Ex. én Gang ugentlig.

Grunde hertil (at saadant kan indføres ved kgl. Ordre) ere: a) Examinationen maa til, da mange, naar det kun er privat, vilde unddrage sig, og Præsterne maaske ogsaa være forsømmelige. b) Da de stakkels voxne meget sjældent forstaa et sædvanligt Prædikenforedrag, vilde de saaledes faa reel Nytte af Gudstjenesten. Sagen vil vel i Begyndelsen forekomme noget fremmed, men naar det indføres i hele Landet, og ingen undtages, saa vil det snart blive ligesaa sædvanligt som paa mange Steder i Tydskland, særlig i Hertugdømmet Sachsen, hvor det sker uden al Modstand fra de gamles Side.

2. Biskop Worms Stift har noget forud for andre ved en god Skoleundervisning og Hævning af Uvidenheden hos de gamle; derfor maa man takke Gud, og de andre Stifter bør indrettes paa samme Maade. Dog beror alt paa en Visitats, og de Steder, der, som Bispen tilstaa, endnu ej ere besatte, maa besættes med dygtige Folk.

3. Vil man ej fordærve mange Sjæle i deres Alders Blomst, saa maa der ej ansættes udygtige Skoleholdere, og det kan D. Maj. opnaa uden at præjudicere Patronatsretten, naar D. Maj. undlader at confirmere¹⁾, indtil et dygtigt Subject præsenteres.

4. At Bispen foreslaar, hvor der er mange Børn, at dele dem, saa der ikke er mere end 50, og at undervise i 2 eller 3 Timer, ligesom at Skoleholderen skal gaa til de afsides Landsbyer og holde Skole, finder jeg meget godt og vel ogsaa praktikabelt.

¹⁾ Stolberg har ikke vidst, at Skoleholdernes Ansættelse ikke modtog kgl. Stadfæstelse her til Lands.

5. Hvor Præsterne ej kunne komme igjennem med Bøn, maa man ganske vist gjennem Magistraten lade give Borgerne Paalæg om at sende deres Børn og Folk til Katekisation; men denne bør fjernes fra Middagsstunden.

6. At forbyde dem, der ikke kan læse, at gifte sig, duer ikke; »allein solche nicht sofort zum Abenmahl zu lassen, könnte alsdenn ein guter Antrieb, die Kinder in die Schule zu schicken, werden, wenn man merket, dass nachlässig hierin verfahren wird«.

7. Kirkeboden maa ej anses for en Straf. Mange Uordener vilde følge, naar Præsten fik absolut Magt til heri at gaa til Værks efter Behag; men det er urimeligt, at der, hvor Kirkeboden endnu findes, den kun bruges contra punctum sextum. En Drukkenbolt f. Ex. sætter Skriften lige med en Horkarl. Jeg raader derfor til, ikke at gjøre Vejen for svær for en samvittighedsfuld Lærer (o: Præst) til for en Tid at afholde fra Nadveren, dog ej som Afvisning, men som Consilium dilationis.

8. Bispens Forslag om Afskaffelse af »der Gottlosigkeit der Krüge und der sonntäglichen Üppigkeiten« anbefales stærkt.

Som man vil se, er der just ikke stor Forskjel paa Worms og Stolbergs Forslag, og de Punkter, hvor Greven gaar videre end Biskoppen, ere aldrig komne til Udførelse her til Lands. Disse Betænkninger give en Forestilling om den Omhu, hvormed Christian VI's kirkelige Foranstaltninger i det hele forberedtes. En udmærket Hjælper i saa Henseende fandt Kongen, da han i Maj 1735 optog J. L. Holstein, hidtil Stiftamtmand i Sjællands Stift og Medlem af Rentekammeret, i sit Conseil og gjorde ham til Oversekretær i det danske Kancelli, hvad han siden var i næsten 30 Aar. Alle Christian VI's senere kirkelige Love og Forordninger ere paraferede af Holstein, og han har vistnok haft en større Andel i deres Form og Indhold, end Tilfældet ellers har været med de fleste af hans Efterfølgere i

Kancellipræsidiets, thi skjønt han maaske kun sjældent har gjort det første Udkast, saa har han dog med sikker Haand antydet den Retning, hvori det skulde gaa, og siden underkastet Sagen en omhyggelig Prøvelse¹⁾.

Dette gjælder formentlig ogsaa Oprettelse af Kateketembedet, der som Udgangspunkt ikke har nogen særlig Foundation, men hviler paa den mærkelige Instruktion af 28. April 1736 for Kateketerne ved Bremerholms Kirke, som nedenfor findes meddelt og afgiver et stærkt Vidnesbyrd om den brændende Iver for at fremme Gudsfrugt blandt Folket, der fandtes hos Christian VI og hans betroede Mænd. Naar der senere ansattes Kateketer, ikke blot ved Holmens Kirke, men ogsaa ved Kjøbenhavns øvrige Hovedkirker og i en Række Kjøbsteder i Danmark og Norge, forpligtedes de til at rette sig efter den nævnte Instruktion, ifølge hvilken de skulde være Præsternes Medhjælpere i deres Virksomhed, idet de dog som uordnede ikke kunde forrette de sakramentale Handlinger samt Ægtevielse og kirkelig Jordfæstelse.

Om den nævnte Instruktions Tilblivelse indeholde følgende Ytringer i Breve fra Kongen lidt nærmere Efterretning:

1735, 17. Nov. skriver Kongen til J. L. Holstein, »At Biskoppen (Worm) nu endelig fremkommer med sine Tanker angaaende Kateketerne, er Os kjært at høre.« 8. Dec. s. A.: »Den kjære Gud lade Sagen angaaende Kateketerne blive til sin Ære, og give, at Han (Holstein), Konferensraad Schrøder og Pastor Bluhme maa finde paa noget godt.« 17. Marts 1736: »Biskoppens Betænkning angaaende Kateketerne have Vi læst, og sender herved samme igjen tilbage. Det vil vel være godt, at Han (Holstein) meddeler den til Bluhme og Schrøder, og at disse begge da videre forestille Os, hvad de mener, der videre er at gjøre.«²⁾

¹⁾ Se ndf. S. 78 ff. og Kh. Saml. 5. R. II, 323 ff.

²⁾ Rørdam, Hist. Saml. og Studier II, 222—3 230.

Resultatet af disse Overvejelser blev, som sagt, Instruksen for Kateketerne ved Holmens Kirke og dermed Grundlæggelsen af Kateketembedet. Samme Dag Instruksen udstedtes, beskikkedes Præsten i Sandeherrød i Aggershus Stift, Chr. Langemach Leth, der var kjendt som en meget from Mand, til extraordinær Professor i Theologien og Professor i Kateketik ved Universitetet samt Sognepræst ved Trinitatis Kirke. For at faa Plads til ham ved Universitetets Kirke i Kjøbenhavn benyttede man sig af den Omstændighed, at den gamle Stiftsprovst, Mag. Morten Reenberg, nys var død; Embedet ved Frue Kirke var altsaa ledigt. Hertil kaldtes Hr. Niels Dorph, Sognepræst ved Nicolai Kirke, hans Eftermand blev den ivrige Pietistfjende Mag. Hans Mossin, Sognepræst ved Trinitatis Kirke¹⁾, og saaledes var Pladsen gjort ryddelig for Leth²⁾, som slet ikke var spurgt, om han ønskede Stillingen. Men Kongen og hans Raadgivere vilde have ham til Kjøbenhavn og paa en Plads, der gav ham Adgang til at deltage i den theologiske Censur³⁾, da det gjaldt om at have en Mand i Beredskab til at give den »Forklaring af Katekismus«, som E. Pontoppidan efter Kongens Befaling arbejdede paa, det nødvendige »Imprimatur«, som man ingenlunde var vis paa, at enhver af de andre theologiske Professorer vilde yde Skriftet uden at gjøre saadanne Vanskeligheder, at der vilde vækkes en pinlig Opsigt. Det varede iøvrigt længe⁴⁾, inden

¹⁾ Om Mossin har ønsket dette Embede, kan være tvivlsomt, da der paa det hvilede en Pension paa 300 Rdl. til en tidligere afdød Sognepræsts, Mag. Peder Hunderups, Enke.

²⁾ Alle Udnævnelser skete paa samme Dag (28. Apr. 1736).

³⁾ Jvfr. Rørdams Hist. Saml. og Studier II, 279.

⁴⁾ Se det nedenfor under Nr. 23 meddelte Brevudtog. Efter at Leth endelig var kommen, viste det sig, at det var vanskeligt at skaffe ham nogen Løn som Professor Catecheseos, da der ikke var normeret nogen Løn ved Universitetet for en saadan, og Univ.s Patron, Geh.-Raad I. Rosenkrantz, var uvillig til at tage noget af det til Univ.-Bibliotheket henlagte for dermed at lønne den ny Professor, hvad Kongen havde foreslaaet. (Rørdam, Hist. Saml. og Studier, II, 310).

Leth tiltraadte de ham overdragne Stillinger. Om hvorledes han virkede som Professor i Kateketik, foreligger der, saa vidt vides, ingen Efterretninger. I Universitetets Lektionskataloger søger man forgjæves hans Navn. Har han derfor holdt Forelæsninger eller Øvelser, har det været ganske privat, og han har da vistnok som Grundlag benyttet Rambachs og Speners Anvisning til Katekisation, der allerede 1728 var udkommen paa Dansk og siden i flere Oplag¹). Da der ikke var anordnet nogen kateketisk Prøve for de unge Theologer — en saadan blev først paa-budt 1792 — og da mange Studenter paa Grund af Fattigdom maatte antage Huslærerpladser strax efter Philosophicum, var det næppe muligt for Professoren at samle en større Tilhørerkreds.

Imidlertid gik Ansættelsen af Kateketer ved de større Sognekirker sin Gang og har sikkert baaret gode Frugter. Den Omstændighed, at dygtige Kateketer efter faa Aars Forløb sædvanlig kaldtes til Præstekald — medens andre af deres samtidige Universitetsfæller maatte gaa og vente maaske i 20 Aar eller nøjes med Skoleholder- og Degnestillinger — kunde vel gjøre Kateketembedet tiltrækkende, i alt Fald for dem, der følte det indre Kald til denne Gjerning. Lønnen (100 Rdl.) skulde just ikke lokke, om end en Del af Kateketerne i Kjøbenhavn tillige fik Kosten i Kommunitetet.

Det kunde bemærkes, at vi undertiden finde »Skolekateketer« nævnede paa denne Tid, hvilke dog maa adskilles fra de i Regelen af Kongen ansatte Kateketer, der kunne betegnes som Kirkekateketer, fordi deres Virksomhed var knyttet til en bestemt Kirke, i hvilken de ogsaa prædikede; det er nærmest om disse sidste, Talen her er, om end de i det følgende meddelte Aktstykker især fra Fred. IV's Tid vedrøre de førstnævnte Kateketers ligesom ogsaa Præsternes kateketiske Virksomhed.

¹) Bibl. Danica. I, 256

II.

*Udtog af Forordninger og Reskripter fra
Frederik IV's Tid.*

1.

1702, 7. Marts. K. Frederik IV tillader, at Præsident, Borgmestere og Raad i Kbhvn. maa lade bygge en Skole ved Hellig Geistes Kirkegaard, »hvorudi en Skolemester kan bo til at undervise fattige Børn«. — — »Og paa det Haandværks-Drenge og Tjeneste-Piger kunde have Lejlighed til deres Børnelærdom at lære, ville Vi, at de møder udi H. Geistes Kirke om Søndagen fra Kl. 12^{1/2} til 1^{1/2}, hvor de af samme Skolemester i deres Katekismus og Børnelærdom skal blive undervist«. (Hofman, Foundationer IX, 239).

2.

1705, 3. Febr. Kgl. Reskr. til Gen. Adm. Løjtn. Ulrik Christian Gyldenløve: Vi give dig hermed tilkjende, at Vi efter dit Forslag for godt befinde, at udi Holmens Kirke bliver indrettet og holdet ugentlig til 12 Slet om Søndagen og hver Onsdag en Katekisation for Ungdommen og andre enfoldige voxne Folk, til Undervisning i deres Saligheds Sager. Hvilket du strax har at kundgjøre Sognepræsten, Mag. Iver Brinck, at han dertil foreslaar en dygtig Student, som efter to Aars gode Forhold sig et Præstekald maa have at vente, om han dette Arbejde vil paa sig tage. (Kbh. Dipl. VII, 739).

3.

1705, 5. Marts. Indstiftelse og Anordning, udstedt af Magistraten i Kbhvn. og Sognepræst Fr. Thestrup, angaaende den ny indrettede Skole ved H. Geistes Kirke. Heri bl. a., at Skolemesteren hver Søn- og Helligdag Kl. 12^{1/2} til 1^{3/4} skulde i Kirken undervise Tjenestetyende af begge Kjøen, der ønskede Forklaring om deres Saligheds Sag, i deres Katekismus og Børnelærdom. (Hofman, Fund. IX, 241 f.).

4.

1707, 16. Okt. Frederik IV meddeler efter Ansøgning

af Hr. Chr. Worm, Professor ved Universitetet og Sognepræst ved S. Nicolai Kirke, Stadfæstelse paa Fundatsen for den ved bem. Kirke indrettede danske Skole. — — Tvende Gange om Ugen skal Ungdommen offentlig i S. Nic. Kirke overhøres og undervises. Skolemesteren skal daglig med sin Ungdom holde Morgen- og Aftenbøn i Kirken. (Hofm. Fund. IX, 302 f.).

5.

1707, 22. Juli. Kgl. aabent Brev: Ved den Fundats af 16. Okt. 1706, hvorved en dansk Skole for St. Nicolai Kirkesogn var oprettet, bestemtes, at der to Gange om Ugen skulde holdes Katekisation i Kirken, om Søndag Kl. 11—12 af Skolemesteren, og om Onsdagen Kl. 8—9 af Sognepræsten. Nu havde imidlertid sidstnævnte (Jac. Lodberg) andraget, at han selv havde Lyst til at katekisere om Søndagen, men at Kl. 11 var han lige kommen ned af Prædikestolen og derfor trængte til lidt Hvile, hvorfor han havde foreslaaet, at Katekisationen henlagdes til Kl. 12^{1/2} — 1^{1/2}. Dette blev allern. bifaldet. (Kbh. Dipl. VIII, 5).

6.

1708, 24. Sept. Udtog af Forordningen om Betlere.

I, 19. Hver Søndag fra Klokken 12, til det ringer sammen til Aften-Sang, skal de Danske Skolemestere [i Kjøbstederne] møde i Kirkerne (om der er flere end een), Vinter og Sommer, og informere Ungdommen i deres Catechismo, da ikke alene deres egne Discipler skal møde, men og alle andre Dreng og Piger, som ere under deres Sexten Aar, skal komme tilstede; Forholder deres Husbonder dem der fra, skal de for hver Gang bøde til de Fattiges Casse en Mark Danske. Bliver Børnene af Modvillighed selv borte, skal de straffes med Hug af deres Husbonder og, om det er af de Fattiges Børn, af deres Skolemester. Imidlertid Catechisationen skeer, skal enten Sogne-Præsten eller Capellanen være tilstede, at høre om alting bliver vel og ordentlig forrettet; eller om de har selv om Eftermiddagen Prædiken eller ere i andre lovlige Forfald, skal en

af de andre [Fattig]-Inspecteurer være nærværende: For-sømmer de det, naar de ere lovlig advarede, skal de derfor hver gang bøde til de Fattiges Casse ligeledes en Mark Danske. Paa samme Tid skal og alle de, som nyde Almisse og har den Helbred, at de kand komme, finde sig ind i Kirken og paahøre Ungdommens Underviisning, at de kand lære igien det, de have glemt, eller af nyt det, de før ikke have vidst.

I, 20. Og som det befindes, at der ere mange Skole-mestere, som ere ganske u-dygtige og u-bequemme der til, skal det herefter ej være tilladt nogen at holde Skole, uden hand tilforn er examineret af Præsten i Magistratens Nær-værelse, om hand er selv saa grundet i sin Christendom, at hand kand undervise andre, og der hos kand regne og skrive, saavidt som der til gøres fornøden; Og skal de, som allerede holde Skole, hermed være anbefalet inden 2 Maaneder efter Forordningens Publication at lade sig af Sogne-Præsten i Magistratens Overværelse examinere; hvilket om de forsømmer, da skal det være dem alvorligen forbuden siden at holde Skole, og bør ellers dertil tages fattige Studiosi (osv.).

II, 22. Naar Degnen om Søndagen eller andre Dage holder Catechisation i Kirken [paa Landet], skal ikke alene de Fattiges Børn flittig møde tilstede, men og den gandske Ungdom, i sær de, som ikke endnu haver været til HErrens Nadvere; de som udeblive om Søndagene, da de ingen-lunde uden i sær Nødsfald maa bruges i Husbondens og Forældrenes Tieneste, skal af Degnen optegnes og Præsten leveres; findes da Skylden hos Forældrene, skal de for hver gang bøde 2 β til de Fattiges Casse; er Skylden hos Børnene selv, skal de refses med Riis af Degnen; dog skal Præsten dermed have Tilsyn, at Degnen ikke misbruger denne Myndighed efter sine Passioner, og om Vinteren, naar Dagene ere mørke, Vejene onde, at bære Consideration med dem, som boe langt fra Kirken.

7.

1714, 28. Sept. Kgl. Reskript til Biskop Chr. Worm: Vi give dig hermed allernaadigst tilkjende, at Vi til Katekisationen udi Bremerholms, den Herre Zebaoths og Frederikshavns Citadels Kirker her i København dens Continuation og til samme Menigheders fattige Børns Undervisning udi deres Katekismus og Børnelærdom have funden for godt til Lærernes eller Skolebetjentenes aarlige Løn og Underholdning (for saadan deres Møje og Arbejde efter den Maade), som det ved de andre Kirker her i Staden er anordnet, saa vidt det efter ovenskrevne Bremerholms, den Herre Zebaoths og Citadellet Frederikshavns Kirkers og deres Menigheds) Tilstand ske kan, saaledes allern: at ordinere og bevillige, som følger:

1. At saasom den Person, som ved Bremerholms Kirke er antaget, og nu er Jørgen Malthesen Junghans, aldeles ingen Løn for Katekisationen der udi Kirken hidindtil nydt haver, eftersom Vi den 3. Febr. 1705 allern: har forsikret den der ved Kirken værende Kateket om vores allern: Befordring til et Præstekald efter aflagte 2 Aars Tjeneste, saa skal, til en fattige Børns Skoles Indrettelse ved Bremerholms Menighed, Bækken for dens Kirkedøre, ligesom det for hvert Sogns fattiges Skole ved de andre Kirker her i Staden sker, fire Gange om Aaret, nemlig 2den Paaske-, 2den Pintse-, 2den Jule- og St. Michaels Dag baade til Højmesse og Aftensang udsættes. Og hvad som i saa Maader paa forskrevne Tider derudi gives, deraf skal aarlig saavel den nuværende som efterkommende Kateket 100 Rdl. tillægges, og det saa længe, indtil samme efter aflagte 2 Aars Tjeneste til en Tjeneste allern: kan blive befordret, hvorimod han skal være forpligtet til sig et bekvemt Kammer der i Sognet at leje, hvor han skal oplære saa mange af Sognets fattige Børn i deres enfoldige Børnelærdom samt Skrive- og Regnekunsten uden Betaling, som det begjærendes vorder og ej fri Undervisning udi den ordinære Bremerholms Sogneskole nyder. Saa skal

han og paa de beskikkede Dage om Ugen, som hidindtil, offentlig katekisere i Kirken. Og hvad da af Bækken-Pengene til overs bliver, kunde Skolens fattige Børn til Brød eller Klæder efter hvers Nødtørft forundes, ligesom de andre Skolers fattige Børn det og her udi Staden nyder.

2. Angaaende den Herre Zebaots og Citadellet Frederikshavns Kirker — — — saa finde vi for tjenligst, at en Studiosus til Katekisationen i disse Kirker og fattige Soldater-Børns Information blev antagen med det Løfte, at naar han da i 3 Aar vel havde forestaaet hans Embede, han da kunde være forventendes med en god Tjeneste at blive aflagt. (Kbh. Dipl. VIII, 331—3).

8.

1718, 4. Marts. Fred. IV gjør vitterligt, at han efter allerund. Ansøgning af Hr. Jacob Lodberg, tilforn Sognepræst til Vor Frue Kirke i Kbhvn., men nu Biskop i Fyns Stift, stadfæster Fundatsen for en dansk Skole for fattige Dreng- og Pigebørn i Frue Sogn. — Om Kirkekatekisation gives følgende Regler:

20. Katekisationen bliver tvende Gange om Ugen efter Fundatsen paa de sædvanlige Tider, Søndag og Tirsdag. Om Tirsdageh katekiserer Sognepræsten selv eller en af hans Medtjenere i den Orden, som hidindtil været haver, og da comparerer baade Skolemesteren og Høreren med Drengene, og Læremestersken med Pigerne. (Men dette maa Lærerne i alle Maader have Tilsyn med, at Børnene i Kirken skikkelig og andægtig holder sig, og naar de gaar ind eller gaar ud, at da ikke Drengene og Pigerne iblandt hver andre kommer, men Skolemesteren først med Drengebørnene baade gaar ind i Kirken og gaar ud af den, og naar han er inde eller ude, da Pigebørnene først med Skolemestersken skikkelig og ærbar følger enten i Kirken eller ud af den.)

21. Søndags-Katekisationen skal være en Repetits af Tirsdags foregaaende Katekisation, at Skolemesteren igen-tager, hvad som han af Præsten har hørt, hvilket baade

ham og Børneme mest tjenligt er. Og skal Høreren saavel Søndag som Tirsdag være tilstede, og bør Skolemesteren ham undertiden om Søndagen lade selv forrette Katekisationen, at han og i denne hellige og nyttige Forretning kan blive øvet, hvilket hver 4de Søndag ske kunde. (Men for alting skal de vare sig, at de ikke i Kirken retter hverandre eller siger hverandre imod, imens en af dem katekiserer, at der ikke skal komme Forargelse; thi al Admonition og Paamindelse bør at være i deres Kammere alene broderlig, mild og kristelig. Saa maa og ikke Skolemesteren fra Katekisationen selv blive borte og befale Høreren i sit Sted at katekisere; thi naar han skal opfylde absentis partes, maa det være i høj nødvendig Fald og med Sognepræstens Vidende.) (Kbh. Dipl. VIII, 447—8).

9.

1720, 23. Febr. I Anledning af at Feltprovst ved Hæren i Norge Baltazar Sechman havde andraget, at han efter kgl. Befaling havde overhørt en Del af Regimenterne og hos de fleste havde fundet fast mere Vankundighed end Kundskab i deres Kristendom, befales det Biskopperne i Norge at gjøre den Anstalt, at en ordentlig Katekisation af Præsterne, enhver i sit Sogn, hver Søndag paa $\frac{1}{2}$ Times Tid, saa vel til de unges og vankundiges Underretning i deres Kristendom, som til de gamles Bestyrkelse og Erintring, om hvad de tilforn havde fattet og maaske forglemt i deres Saligheds-Sag, bliver holden, som saaledes nu og siden aarlig skal begyndes ved Paaske og continuere til Michaelis, saasom korte Dage, lang Vej og ondt Vejrligt efter Michaelis vel vil forbyde, at Almuen ej længe kan opholdes i Kirken om Vinteren; saa og ellers Forslag om nærmere Middel, til de unges Forfremmelse og de gamles Bestyrkelse i den rene Kundskab om deres Salighed, til kgl. Resolution at nedsende.

10.

1721, 13. Marts. Biskop Jac. Lodberg i Odense paalægger Præsterne sammesteds hver Søndag at holde

Katekisation i Byens Kirker, Kl. 1—2, og ret indtrængende at lægge Menighederne Sagens Vigtighed paa Hjærte. (Kh. Saml. 2. VI, 358—60).

11.

1721, 28. Marts. Uddrag af Instruksen for Præster og Skolelærere i Anledning af Oprettelsen af 240 Almueskoler.

Art. 3. I Købstederne udi Danmark skal hver Søndag fra Kl. 12, til det ringer sammen til Aftensang, de danske Skolemestre møde i Kirkerne, om der er flere end én, Vinter og Sommer, og informere Ungdommen i deres Katekismus, da ikke alene deres egne Disciple, men og alle andre Dreng og Piger, som er under deres 16 Aar, skal komme tilstede. Forholder deres Husbønder dem derfra, skal de for hver Gang bøde 1 Mark dansk til de fattiges Kasse; bliver Børnene af Modvillighed selv borte, skal de straffes med Hug af deres Husbønder og, om det er af de fattiges Børn, af deres Skolemester. Imidlertid Katekisationen sker, skal enten Sognepræsten eller Kapellanen være tilstede at høre, om alting bliver vel og ordentlig forrettet; eller, om de selv har Prædiken om Eftermiddagen eller ere i andre lovlige Forfald, skal en af de andre Inspektører være overværendes; forsømmer de det, naar de ere lovlig advarede, skal de for hver Gang bøde 1 Mark dansk til de fattiges Kasse. Paa samme Tid skal og alle de, som nyde Almisser og har den Helbred, at de kan komme, indfinde sig i Kirken at paahøre Ungdommens Undervisning.

Naar paa Landet Degnen om Søndagen eller andre Dage holder Katekisation i Kirken, skal flittig møde tilstede ikke alene de fattiges Børn, men og den ganske Ungdom, især de, som ikke endnu have været til Herrens Nadvere; de som udeblive om Søndagen, da de ingenlunde uden i sær Nødsfald maa bruges i Husbøndens eller Forældrenes Tjeneste, skal af Degnen optegnes og Præsten leveres, og findes da Skylden hos Forældrene, skal de for hver Gang bøde 2 β til de fattiges Kasse, men er Skylden hos Bør-

nene selv, skal de revses med Ris af Degnen; dog skal Præsten hermed have Tilsyn, at Degnen ikke misbruger denne Myndighed efter sine Passioner, og om Vinteren, naar Dagene ere mørke, Vejene onde, bære Consideration med dem, som bo langt fra Kirken.

12.

1727, 21. Juli. Instrux for det kgl. Waisenhus. Ifølge Planen for denne Stiftelse skulde der hver Søn- og Helligdags Eftermiddag holdes Katekisation i Kirken over den om Formiddagen holdte Prædiken. Disse Katekisationer kom under Præsten Ewalds Ledelse til at spille en betydelig Rolle i den religiøse Bevægelse i den følgende Tid (jfr. K. S. 3. R. IV, 75. 4. R. III, 561).

13.

1728, 9. Jan. Kgl. Forordning, hvori bl. a. Art. 8.

Huskapellanerne i begge Riger skulle ej alene flittig drive Katekisationen i Kirken, men endog paa visse Tider, som af Biskoppen regleres, drage omkring i Sognene og samle Ungdommen i et vist Hus, for dennem der i deres Kristendom og Børnelærdom troligen at undervise.

III.

Udtog af Forordninger og Reskripter fra Christian VI's Tid.

14.

1732, 11. Jan. Kgl. Approbation paa et Forslag fra Præsterne ved Garnisonens tyske og danske Menigheder i Kbhvn. gaaende ud paa 1) at den hidtidige Alternation med Ugeprædikener maa afskaffes, og for enhver Garnisonsmenighed en vis Dag bestemmes; 2) at Præsterne paa den bestemte Dag maa holde Prædiken i den ene Uge og Katekisation i den næste Uge, hvorved Ungdommen saaledes kan erholde en vis Dag om Ugen til Katekisation, og de gemene (s: Soldaterne) ligeledes i hver Uge have en Dag, paa hvilken de kunne høre Ordet og bruge Sakramentet.

15.

1735, 12. Marts. Kgl. Forordning om Sabbathens og andre Helligdages tilbørlige Helligeholdelse. Art. 7. Præsterne overalt i Danmark og Norge, baade i Kjøbstederne og paa Landet, skal foruden den Undervisning, som skal ske af Degnene, selv katekisere med Ungdommen i det mindste $\frac{1}{2}$ Time efter Prædiken, og den Præst, som har to eller flere Kirker, skal dog hver Søndag i én af dem forklare Katekismus, og kortelig overhøre Ungdommen i Prædikens Indhold.

16.

1736, 28. April. Instruction, hvorefter Vii Christian den Siette etc. allernaadigst ville, at Catecheterne ved Bremerholms Menighed i Vor Residentz-Stad Kiøbenhavn sig skal rette og forholde:

Som Vi fra Vores Regierings første Begyndelse af ei uden Medynk og største Bekymring have seet og fornummet, hvor stor og almindelig en Fordærvelse i Guds Kirke, som over alt, saa og i de af Gud Os anbetroede Riger og Lande derved foraarsages, at mange og iblant, desværre! de fleste, som kalde sig Christne, fattes baade en sand og levende Guds Kundskab, saa og en hiertelig Frøgt for den altseende Gud; saa og at denne store Brøst til deels og fornemmelig deraf har sin Oprindelse, at Menighederne enten ei med tilstrækkelige Lærere, eller dog ikke med ret aandelige, troe og af Gud selv opvakte Lærere findes forsiunede, som med behørig Flid, Troskab og Forsigtighed kunde viide at bruge den rette Lægedom mod alle Kirkens og Siælenes Sygdomme og Tilfælde: Saa have Vi i Vor Regierings Tid med ald Fliid været betænkt paa, at besikke Menighederne gode og af Gud selv lærte Siælesørgere, saa vidt det har været mueligt, og er nu ydermere resolveret og betænkt paa at forøge Lærernes Tal paa de Steder, hvor flere, end hidtil været haver, u-omgiængelig behøves at forestaa Menighederne, og i Særdeleshed at bære retscaffen og speciel Omsorg for enhver

af deres Tilhøreres Siæl og Samvittighed. Da Vi i Særdeleshed finde og bemærke denne sidste Mangel ved Bremerholms Menighed i Vores Residentz-Stad Kiøbenhavn at være, i Henseende til Tilhørernes store Mængde, saa betydelig, at de hidindtil værende ordentlige Lærere næppe har kundet overkomme de offentlige Embeds-Forretninger, som dennem paalagt ere, og altsaa aldeles ingen Tiid eller Leilighed haft tilovers enten til den saa høit nødvendige Catechisations Øvelse eller og til enhver Siæls særdeles Opbyggelse og Pleie, efter dends adskillige Fornødenheder og Tilstand: Saa have Vi allernaadigst for got anseet, ei alene at forordne den Fierde ordentlig Lærere ved samme Menighed, men endog, at beskikke derved trende ordentlige Catecheter, som samme Menigheds Opbyggelse og Fremvekt i det Aandelige saa vel offentlig som privatim kunde befordre. Paa det nu disse af Os beskikkede Catecheter kunde viide, hvorledes de sig i deres Embede have at forholde, saa og hvad dem, enten i deres offentlige Forretninger eller og i Særdeleshed i deres Handlinger med Menighedens Lemmer hiemme i deres Huuse, paaligger og for deres Pligt skal ansees, saa have Vi allernaadigst villet meddeele dem følgende Instruction, hvorefter de sig allerunderdanigst og paa det nøieste have at agte og forholde.

1. Catecheternes offentlige Arbeide i Kirken skal bestaa deri, at de visse Dage om Ugen med et vist Antal Børn af de offentlige Scholer holder Catechismus-Examen offentlig i Kirken, saaledes at de med Børnene gaae ud midt paa Kirke-Gulvet og efter en hiertelig Bøn til Gud om hands Bistand, Aand og Velsignelse, foretager et Støkke af Catechismo, gjør deraf tydelige Spørgsmaal, lader Børnene i dend Rad og Orden, som de staar i, derpaa svare; æsker af dem, som saa vidt ere komne, at beviise Svaret med et Bibelsk Sprog, og vænner dem, som kunde have Bibler eller Nye Testamenter, til at opslaae det Sprog, som til Beviis anføres; formere deraf nogle videre Spørgsmaal, og indrette deres Underviisning til Børnene saaledes, at

de lade Børnenes Svar, saa vidt muligt er, gielde, og corrigere dem med Sagtmodighed, om de svare ganske uret, vende alt, hvad læres og svares, paa en Evangelisk og opvækkende Maade ind paa Børnenes Hierte og Samvittighed, og opmuntre dem, paa det aller kierligste, baade til at prøve sig selv, saa og at efterfølge det, som dem siges og læres. Hvorved Catecheten iblant haver at vende sig med sin Tale fra Børnene til Menigheden og at opmuntre dend, at tage alt, hvad hand siger, vel til Hierte. Og paa det Catechisationen, og hvad derved tales, ikke skulde være saa ganske død, mager og kraftesløs, saa bør Catecheten med Flid beraade sig hiemme til hvert sligt et Examen, og endelig slutte denne salige Handling med en hiertelig og kraftig Bøn om dend forehafte Materie.

2. Anbelangende Dagene om Ugen, da Catecheterne skal have deres offentlige Arbeide, saa tager den første Catechet Mandagen, paa hvilken hand med sine Børn |: som Præsterne have af Scholerne til enhver Catechisation at udnævne : kommer i Kirken om Morgenens Klokken Otte, da den sædvanlige Bøn pleier at holdes; og naar da en Morgen-Psalme, og siden en anden paa hands forehavende Materie sig skikkende Psalme er sunget, saa begynder hand sit Arbeide paa foreskrefne Maade, og ender samme i rette Tiid, at ikke Kirkens ordentlige Lærere derved i forefaldende Embeds-Forretninger skulde hindres. Den anden Catechet tager Onsdagen, hvorimod den hidtfl om Onsdagen sædvanlige Prædiken efterdags indstilles, og forholder sig i det øvrige, ligesom om den første Catechet er befalet. Den tredie Catecheta har sin offentlig Forretning om Løverdagen, som dog deri fra de første tvende Catecheters Arbeide er adskildt, at hand bør være præcise Klokken Elleve i Kirken, hvor hand da, efter at een Poenitentze-Psalme er siunget, gaaer paa Prædike-Stolen, holder een Tale om Poenitentzen over een dertil sig skikkende Text, og repeterer strax, uden at gaae ned af Prædike-Stolen, alt, hvad hand haver talt, med Børnene, som derfor bør staae lige udfor

Prædike-Stolen, hvilket alt hand saaledes bør indrette, at alt kan være ude præcise Klokken Tolv, naar Skrifte-Stolen begynder, og eftersom denne Poenitentz-Tale skal tiene dem til en Forberedelse, der tænke at gaa til Skrifte og Guds Bord, saa befales Catecheten hermed alvorligen med ald Fliid og under Guds hiertelige Paakaldelse at berede sig til denne Tale, at forebringe alt, hvad hand om Poenitentze, Troen og Nadverens hellige Brug vil sige, paa een ret rørende og opvækkende Maade, at trykke det Enhver af de Siæle, som vil communicere, til deres Prøvelse og Efterfølge saa dybt i Hiertet, som mueligt er, paa det at denne dyre Nadveres værdige Brug, hvoraf Salighed og Fordømmelse henger, derved maatte befordres, og kand Catecheterne enten vexle af med hinanden med at holde denne Tale, eller Præpositus maa udvelge den af dem dertil, som Gud har udrøstet med de beste Gaver at tale Poenitentzens og Troens Ord i Aands Bevisning og med Kraft.

3. Det skal og høre til Catecheternis Arbeide i Kirken, at een af dem, som forstaaer Dansk og Tydsk, prædiker om Søndag Formiddag fra Otte til Ti Slett for Bremmerholms Fanger, og igientager Prædiken om Eftermiddagen fra Tre til Fire Slet, ved Spørgsmaal og Giensvar, med dem, hvorved hand tillige bør gaae et Støkke af Catechismo for dem igiennem, og det saaledes, at disse fattige Mennesker, som har styrtet sig selv i Ulykke, kunde bringes til deres Synds Kundskab, en levende Tro til Christum og en sand Omvendelse af Hiertet, Sind og Levnet, og at dem til den Ende til deres Trøst paa en ret Evangelisk Maade forelægges, hvor stor den Salighed er, som de i Christo kan finde, og hvorved ald deres timelig Ulyksalighed kand forsødes.

4. Omenskiønt det er Skole-Børnene, som Catechetæ i Kirken fornemmelig have at catechisere med, saa ville Vi dog ogsaa føie den Anstalt, at der undertiden paa saadanne Dage, da det for Arbeid Skyld kand lade sig gjøre, en viss Division unge Matroser, ogsaa kaldede Opløbere,

skal møde i Holmens Kirke, og lade sig undervise i Troens og den sande Christendoms Grund, hvorved da Catecheten maa bruge Viisdom og Sagtmodighed, og see til at bringe slige arme, uvidende Mennesker meere ved Samtale, Underviisning og Opmuntring, end ved en Mængde Spørgsmaal, til deres Saligheds Kundskab.

5. Hvad nu Catecheternes Privatarbeide og Forretninger i Huusene angaaer, saa skal de vel ei være offentlige Skoleholdere, paa det de ikke skulle hindres i det øvrige, som dem er anbefalet; imidlertid bør enhver Catecheta lade sig af den Præst, hvorunder hand staaer, anviise visse Skoler, over dem hand tillige med Præsten skal have Inspection, og det saaleedes, at hand ugentlig, saa tit som hand kan, besøger disse Skoler og giver Agt paa, hvorledes Skole-Holderen baade informerer og catechiserer, saa og hvorledes hand exercerer sin Skole-Disciplin. Finder hand noget herpaa at mangle eller derved at erindre, saa handler hand derom med Skole-Holderen i Kierlighed og Sagtmodighed, uden at tiltage sig nogen Myndighed over ham, og giver sin Præst Efterretning om alt, ligesom hand det finder, hvilken da redresserer, hvad Catecheten ikke kand forbedre. Catecheta examinerer og selv undertiiden Børnene, opmuntrer dem med Børne-Enfoldighed og sand Kierlighed til det retskafne Væsen, som er i Christo Jesu, og giver derved tillige Skoleholderen et Exempel paa en ret opvækkende og opbyggelig Lære-Maade; hand giver saa vel som Skoleholderen Agt paa Børnene, som gaaer i Skole, hvilke der kommer flittig eller og ere forsømmelige, paa det at der, i Henseende til disse sidste, kand skee en Erindring til Forældrene, enten af ham eller af Læreren selv. Naar endelig Børnene kommer ud af Skolen og sættes til een eller anden Profession, saa formaner hand dem hiertelig og tager et helligt Løfte af dem, at de troligen vil forøge den Kundskab, som de have erlanget, fremdeles flittig besøge de offentlige Catechisationer, føre alt, hvad de have fattet og hørt, i en salig Øvelse, og med en ret

hellig Omgængelse pryde Jesu Lærdom, til hviilen Ende hand og gjør en hiertelig Bøn til Gud for dem.

7. Ihvorvel Catecheta ingen Børn ordentlig paa sit Kammer har at informere, saa viiser dog hands Præst de, som skal confirmeres, til ham, saa mange som for Præsten anmeldes, og erindrer derfor Forældrene at sende de Børn, som næste Gang skal til Confirmation, betids til Catecheten, som tager Børnene nogle Timer om Ugen for sig, underviser dem i Sandheds Kundskab, som er til Gudfrøgtighed, og bereeder dem saaledes ved Formaning, Advarsel, Bøn, inderlig Begiering, Underviisning og Opvækkelse for Meenighedens ordentlige Lærer, som siden ligeledes ingen Fliid eller Arbeide paa dem sparer.

7. Efterdi og dend specielle Omsorg for Siælene, naar enhver Tilhører efter Pauli Exempel, Act. 20. især formanens og opvækkes, er det vigtigste Støkke af Prædike-Embedet, men de offentlige Lærere ved Holmens Kirke, formedelst Tilhørernes og de offentlige Forretningers Mangfoldighed, ikke saa fuldkommen kand tage sig den an, som de ellers gierne vilde og burde; saa skal enhver Catecheta lade sig af sin Præst til saadan privat Opbyggelse bruge, som Præsten efter den ham af Gud forundte Viisdom for best eragter, saasom til at besøge Syge og Fanger, at undervise dem, der ere faldne i Vildfarelse eller paa andre farlige Afveie, at handle og tale i Eenrum med een og anden enten motvillig eller hyklerisk Syndere, at undervise fattige og i stor Vankundighed levende Mennesker, at trøste og undervise bedrøvede og anfægtede Siæle. Og siden Huus-Besøgelser er en saare fornøden og opbyggelig Sag, hvoraf stor Frugt i Guds Meenighed kan ventes, idet Lærerne ved den Leilighed kand opvække Forældre og Børn, forlige uenige Ægte-Folk, formane Tienende, Svende og Dreng, undersøge et hvert Huuses Guds-Tieneste hiemme, hvad Bøger der til Opbyggelse læses, og styrke de Fromme i alt godt, saa bør Catecheten og dertil lade sig bruge, dog har den beskikkede Lærere vel at under-

søge, til hvilke af saadanne Privat-Handlinger hand med Nytte kunde bruge sin Catechetam, samt hos hvem hand kunde finde Indgang eller ikke. Og siden denne privat Opbyggelse fornemmelig tilkommer Læreren selv, saa bør hand og selv tage den største Byrde paa sig, og sparsommeligen dertil bruge Catechetam; men hvor Catecheta bliver brugt, maa hand tage sig selv vare, at hand ikke tilegner sig nogen utilladelig Myndighed, paa det hand ikke skulle meere fordærve end opbygge.

8. Alle tre Catechetæ staaer under Provstens Inspection ved Holmens Kirke og skal være hannem ansvarlig for alt, hvad de foretager sig; dog har enhver Lærere sin Catechetam, hvilken hand de Skoler og Forretninger anviiser, som ham ellers selv paa sit Embedes Vegne tilfalder at besørge.

9. Naar een Catecheta har tient Trei Aar troe og redelig, saa bliver det ham tilladt at søge om et offentlig Lære Embede, hvormed hand da og allernaadigst skal blive beneficeret; men imidlertid, saa længe hand staaer i denne Tieneste, nyder hand til sin Underholdning, hvad Vi til en Catechete Allernaadigst tillagt have¹⁾. Om nogen frievilligen vil unde ham noget for hands Arbeide med Confrmandis, tillades det ham gierne, men i det øvrige forbydes Catecheterne alvorligen at gjøre sig andre utilladelige Accidentier og dermed at besvære Meenigheden.

10. Catechetæ skal staae indbyrdes i en kierlig Aandens Samfund med hverandre, som de, der føre eet Embede. Til den Ende komme de iblant i Kierlighed tilsammen, tale med hverandre om Herrens Gierning, som de bør drive, opvække hinanden til sand Troskab, og bede hierteligen for og med hverandre, at Gud deres Arbeide ville velsigne.

11. For Meenigheden bør Catecheterne lade deres

¹⁾ Af et Reskript af s. D. til Sjælands Biskop ses, at der tillagdes hver af Kateketerne ved Holmens Kirke 100 Rdl. af Kongens Kasse samt fri Kost i Kommunitetet.

Lys og levende Troe skinne udi en hellig og ustraffelig Omgængelse, saa at de blive dem, som de lære, et got Exempel at efterfølge, og at deres Embede ikke med noget ondt Skin skulle beskiemmes, hvorfor de og skal bære en udvortes ærbar og sømmelig Dragt, gaae i sorte Klæder, med Kappe og liden Krave, og med Fliid vogte sig for kiødelig sindede Menneskers Omgængelse, paa det ikke enten deres Samvittighed eller og deres gode Rygte ved saadanne Selskaber skal besmittes. I det øvrige bør de alle Tider betee sig mod deres foresatte Lærere lydige, ærbødige og hørsomme, mod hver Mand venlige og kierlige, og i særdeelehed mod Skole-Holderne i Meenigheden fredsommelige og ydmyge, paa det de ikke ved at ophøie sig over dem, skulde sønderrive Kierlighedens og Eenighedens Baand, som nødvendig maatte udfalde Læreren til Fortrød, Opbyggelsen til Hinder, de uskyldige Børn til Anstød, og den gandske Meenighed til Forargelse.

Paa det og denne Vores Instruction saa meget meere kand være bekient, og Vores derved havende Intention og Øiemerke opnaaes, saa have Vi allernaadigst funden for got, den ved Trykken til enhver Mands Efterrettelighed at publicere, og skal i Særdeelehed et Exemplar heraf enhver Præst, Catechete og Skole-Holder ved Bremmerholms Meenighed under Vores Kongelig Signet vorde tilstillet, som siden ved Kaldet og Skolen skal forblive og forvares. Hvorefter de Vedkommende sig allerunderdaugst kand viide at rette.

Givet etc. Frideriksberg den 28de April 1736¹⁾.

17.

1736. 28. April. Instruction, hvorefter Vii Christian den Siette etc. Allernaadigst ville, at Præsterne ved Bre-

¹⁾ Instruktionens-Bogen i Rigsarkivet. I Dän. Bibl. I, 374—92 findes en tysk Oversættelse af denne Instruktion, men dat. 2. Novbr. 1736 (sikkert en Fejl).

merholms Meenighed i Vores Residentz Stad Kiøbenhavn sig efterdags allerunderdanigst skal forholde:

Saasom Vi allernaadigst have funden for got saa vel at sætte een a parte Præst ved Søe-Qvæsthuuset, som og at beskikke 3 Catechetas, hvilke efter den dem af os givne Instruction skal komme Præsterne til Hiælp i deres saa vel offentlige som særdeles Embedets Forretninger og hielpe dem at befordre deres anfortroede Meenigheds aandelige Opbyggelse og Beste: Saa have Vi vel det Allernaadigste Haab og Formodning, at hverken de nu værende eller de efter dem kommende Præster og Guds Ords Tienere ved samme Meenighed skal af denne Lettelse tage Andledning til een lastværdig Efterladenhed udi deres Embede, men at de meget meere deraf skal opmuntres, med saa meget des større Nidkiærhed at antage dem saa vel den offentlig Catechisation i Kirken, som den private Omhue for Siælene i Huusene, hvilket de hidindtil for deres mange andre Embedsforretningers Skyld ikke saaledes have kundet iagttage, som de vilde og burde.

Imidlertid og paa det de des bedre maae viide, hvorledes de herefter have at forestaae og indrette deres Embede, saa er hermed Vor allernaadigste Befaling og Villie, at de holde sig følgende Poster allerunderdanigst efterrettelige:

1. Præsten ved Bremerholms Meenighed beholder sin Ordinaire Søndags-Prædiken, men repeterer samme sin Prædiken fra Klokken 1 til 2 med Ungdommen og tager tillige et Stykke af Catechismo for, hvilket hand med Spørmaal og Giensvar med dem gaaer igiennem. Derimod befries hand igien fra sin Fredags-Prædiken, paa det hand des bedre kand iagttage sine øvrige Embeds Forretninger; dog prædiker hand i Kirken over Passionen om Fredagen. Saa har hand og dend fornemmeste Inspection over Catecheterne og seer til, at de deres Embede vel forrette; visiterer derfor Skolerne flittig og anviser sin Catechet med ald Forsigtighed, naar, hvorledes og hvor hand her eller

der kand komme ham udi Embedets private Forretninger og Siælenes Opbyggelse til Hielp.

2. Den første Med-Tiener ved bemelte Meenighed prædiker hver Søndag til Froe-Prædiken over Catechismum for de mange vankundiges, helst Børns og Tienestefolkes Skyld, og det ongefær een god halv Time, og repeterer saa strax derpaa, uden at gaae ned af Prædike-Stolen, ved Spørgsmaal og Giensvar med Børnene, hvad hand har talet. I Ugen prædiker hand om Fredagen, men naar Provsten udi Fasten prædiker over Passionen om Fredagen, saa prædiker den første Med-Tiener om Onsdagen. Hand besøger de Skoler, som ere lagte under ham, har Øie med sin Catecheta og bruger ham med Forstand til Embedets private Forretninger og Siælenes Opbyggelse.

3. Den anden Med-Tiener har sin ordinaire Prædiken om Søndagen til Aftensang over Epistelen, hvilken Prædiken han catechisando med Ungdommen om Søndag Aften fra 5 til 6 repeterer og tager et Stykke af Catechismo dertil.

4. Fremdeles have Vi allernaadigst funden for got, foruden disse nu værende trende Guds Ords Tienere ved denne Meenighed, at forordne den fjerde, som skal have sit ordinaire Arbeide paa Qvæsthuset, hvor hand prædiker, catechiserer udi Syg-Stuerne, besøger flittig de Syge paa deres Syge-Seng og stræber med største Fliid at kunde føre alle dem til Gud, som ere der i Huset. Og eftersom Præsterne ved Holmens Kirke maae afstaae alle de Revenüer til ham, som de have haft af Qvæst-Huset: Saa finde Vi det derimod billigt og fornødent, at hand ogsaa betiener Skrifte-Stolen tillige med dem og ved saadan sin Hielp deres Arbeide med den store Mængde af Confitenter letter, saa og i andre Ministerial-Forretninger, saasom at berette Syge etc., kommer dem til Hielp, saa ofte Fornødenhed det udkræver, og hand derom af dem anmodes, hvilket de dog ikke aldeles for intet bør begiere; men tillægge ham noget af det, som de selv nyder.

5. I det øvrige forbliver det med Præsternes Embede og Forretninger, saa vidt ei af Os i forestaaende er anderledes forordnet, som det hidtil været haver. Men saasom der ved de beste Anstalter, der gøres, dog intet vindes, saa længe der ingen Siæle vindes, saa igientage Vi hermed Vores allernaadigste Forhaabning, samt alvorligen befale alle Vore nu værende og herefter kommende Præster ved Bremerholms Meenighed, at de anvende ald den Lettelse, som dem i deres publique Embeds Forretninger hermed forundes, saa at de som troe Hyrder gaaer efter hvert et fortabt Faar, og med Magt befordre deres Tilhøreres Opbyggelse, ved flittig at gaae til dem i deres Huuse, saa og at besøge de Syge og Skolerne, at give Agt paa Catecheternes og Skole-Holderens Forhold, at underviise og opmuntre alle dem, om hvilke de kand befrygte, at de hidindtil i stor Uviidenhed og Blindhed er gaaet til Guds Bord, uden at viise noget aandeligt Liv eller Frugt deraf, og paa hvad Maade ellers en Guds Ords Tienere kand viise Troskab og Reedelighed i sit Embede. Til hvilken Ende de og maa i visse Maader deele Meenigheden imellem dem, paa det enhver iblant dem med sin Catecheta kunde med saa megen større Fliid og Nytte forrette sine Huus-Besøgelser. Ligesom Vi det finde fornødent og hermed allernaadigst ville, at de i Sognet værende 7 Skoler saaledes imellem dem deeles, at enhver af dem kand viide, over hvilke af Skolerne hand med sin Catecheta bør have Opsyn.

Skulle Præsterne ved Bræmerholms Meenighed til denne Vores allernaadigste intentions Fuldbyrdelse og Meenighedens Opbyggelse behøve Assistance af Vores Chef eller Betientere ved Søe-Etaten eller Holmen: saa have de saadant ordentlig for Vedkommende at anmelde, da de derpaa kand vente vedbørligen og med ald Eftertryk at blive understøttet. Hermed skeer Vor Villie. Frederiksberg d. 28de April 1736. (Instruktionsbogen i Rigsarkivet).

18.

1736, 28. Apr. Kgl. Reskript til Biskop Worm, om

»efter Din af Os stedse befundne Dexteritet og Nidkjærhed« at sørge for, at Instruktionerne blev bekendtgjort for alle vedkommende, og hele Foranstaltningen rettelig blev sat i Værk, samt at tilholde Kateketerne, deres Pligt i Gudsfragt med Troskab, Ydmyghed og Sagtmodighed at efterleve. (Sjæl. Tegn.).

19.

1736, 28. April. Kgl. Bestalling for Christian Langemach Leth, Sognepræst ved Trinitatis Kirke i København¹⁾, til Professor Theologiæ extraordinarius et Catecheseos Professor ved Universitetet i Kbhvn. (Sjæl. Reg.)

20.

1736, 9. Maj. Kgl. Befaling til Sjællands Biskop om, at enhver af Sognepræsterne og Kapellanerne i København skal holde en Kateket, som de skal lønne med 100 Rdl. Hver af Præsterne skal bringe 3 dueilige og bekvemme Studiosos i Forslag, af hvilke Kongen paa Biskoppens derom gjørende Forestiling selv vil udvælge een for hver af samme Præster, hvilke da og i alt sig have at forholde efter den Instruktion, der er udgiven for Kateketerne ved Bremerholms Menighed. Sognepræsten ved Frue Kirke, N. Dorph, fritages for at holde Kateket, af Hensyn til at Vesterbro nylig er udskilt fra Sognet og henlagt til Frederiksberg Sogn. (Sjæl. Tegn.).

21.

1736, 9. Maj (Gottorp). Kgl. Befaling til Finansdeputationen om indtil videre af den kgl. Kasse at udbetale de tre Kateketer ved Bremerholms Kirke hver 100 Rdl. i aarlig Løn. Men ved Vacance i Præsteembederne ved Kirken skulde det paalægges hver Præst at lønne sin Kateket. (Sjæl. Tegn.).

22.

1736, 16. Juli. J. L. Holstein tilskriver Professor C. L. Leth, at det var Kongens Villie, »at han snarest

¹⁾ Hertil var han udnævnt samme Dag.

mulig indfinder sig i Kjøbenhavn for at tage den ham allern. confererte Vocation som Professor Catecheseos og Sognepræst til Trinitatis Kirke i Kbhvn. i Possession«. (Oversekr. Brevbog).

23.

1736, 25. Aug. J. L. Holstein tilskriver Prof. C. L. Leth: Kongen har bevilliget hans Ansøgning af 31. Juli om »Dilation til at blive i Norge indtil Naadensaarets Udgang«, men Kongen »formoder«, at Leth ufejlbarligen indfinder sig til den Tid for at tiltræde de ham allern. anfortroede Embeder¹). Forøvrigt tilønsker Holstein ham, »at den forehavende Kur maa geraade til hans Helbreds Restitution«. (Oversekr. Brevbog).

24.

1736, 7. Sept. Kgl. Reskript til det theol. Fakultet: Preben Schiøtt, hidtil Hører i Nyborg Skole, skal herefter være første Kateket ved Bremerholms Menighed, hvorfor Fakultetet skal hos Kommunitetets Provst og Økonom drage Omsorg for, at han faar fri Kost i Kommunitetet i Henhold til den kgl. Befaling af 28. Apr. s. A. (Sjæl. Tegn.).

25.

1736, 5. Okt. udgik lignende Breve vedrørende Matthias Worm Seerup og Bagge Ussing, der nu vare kaldede til Kateketer ved samme Kirke (ibld.).

26.

1736, 1. Okt. Oversekr. J. L. Holstein forlanger Erklæring af Mag. Hans Mossin, Sognepræst ved S. Nicolai Kirke, om den af Magistraten paa kgl. Approbation til Klokker og Kateket ved bemeldte Kirke beskikkede Studiosus Henrik Manderup Schurman var duelig til at være Kateket. (Oversekr. Brevbog).

27.

1736, 31. Okt. Christian VI skriver til Bluhme: •Da

¹) Leth havde 26. April 1737 endnu ikke tiltraadt sit dobbelte Embede, hvilket først skete et Par Dage derefter.

vi sidst talte med hinanden om Katekisationen, var Talen ogsaa om at indføre saadant ved Hoffet, hvortil man kunde tage de yngste, smaa Kadetter, som opholdt sig herude¹⁾. Han (Bluhme) foreslog Mandagen; men eftersom denne er Postdag, paa hvilken Vi følgerig sjælden eller aldrig kunne selv være nærværende, saa var det vel bedre at tage Torsdagen dertil«. Det henstilles til Hofprædikanterne, om de vilde skiftes til at katekisere, eller om en af dem vilde gjøre det bestandig. (Mnemosyne IV, 384—5).

28.

1736, 2. Nov. Kgl. Reskript: Bisperne skulle hver i sit Stift indkalde alle Candidatos Ministerii, som søge Befordring til ledig vordende Præsteembeder, og examinere dem om visse (30) Poster, hvoriblandt den sidste er: Om de ere vel øvede i at katekisere.

29.

1736, 2. Nov. J. L. Holstein sender efter Kongens Befaling Hofprædikant E. Pontoppidan en fra en Præst indkommen Forestilling »angaaende Catechismi Lære og en universal Catechisations-Maade«, om Pontoppidan mulig kunde finde noget deri, som han kunde benytte til »den ham anbefalede Catechismi Forfattelse«. (Oversekr. Brevbog).

30.

1737, 4. Jan. Kgl. Reskript til Kbhvns. Magistrat: Endskjønt Kongen ved Reskript af 3. Sept. 1736 ang. Klokkerembedet ved S. Nicolai Kirke havde givet tilkjende, at Magistraten havde at foreslaa Kongen en Person til Klokke, som kunde være Kateket og efterhaanden, naar Pensionerne til to Klokkerenker faldt bort, skulde lønne to Kateketer, hvorpaa Magistraten tilligemed Menighedens Præster paa kgl. allern. Behag havde kaldet Stud. Henrik Mandrupsen Schurman til at være Klokke til S. Nic. Kirke i afg. Povl Danchels Sted, saa havde Kongen dog

¹⁾ D. e., som gjorde Pagetjeneste paa Frederiksberg Slot, hvorfra Brevet er skrevet.

nu fundet for godt, at Klokkeren strax skulde lønne en Kateket med 100 Rdl., hvilken Kateket Kongen vilde antage og beskikke. Magistratens og Præsternes Kaldsbrev af 19. Sept. 36 sendtes derfor tilbage, for at et andet Kaldsbrev efter Kongsns forandrede Bestemmelse kunde blive udstedt¹⁾.
31.

1737, 18. Jan. Kgl. Reskript til Finansdeputationen, om at Kateketerne ved Holmens Kirke, Preben Schiøtt, Bagge Ussing og Matthias Seerup, efter derom indgiven Ansøgning (af 15. Dec. 1736) skulde have deres aarlige Løn (100 Rdl.) udbetalt kvartalsvis uden Decourtation. (Sjæl. Tegn.).

32.

1737, 30. Jan. Biskop Chr. Worms Forestilling til Geh. Rd. J. L. Holstein, Oversekretær i Kancelliet.

Høi-Velbaarne Herre. Da Deris Kongl. Majestet Aller Naadigst hafver bevilget, at det med Syfv Slæts Prædikerne i Hellig Geistes Kirke, samt Onsdags Prædickener i Vor Frue, Trinitatis og Nicolai Kirker maae forblifve heretter som hidindtil; Deris Kongl. Majst og desforuden Aller Naadigst hafver fundet for got, at Det Nye Testamente, Davids Psalmer, Salomons Ordsprog og Prædickere kand læses engang hvert Aar i alle Kirker. Saa skulde jeg hermed tilmelde Deris Excellence mine Allerunderdanigste Tanker, hvorledis det best kunde foranstaltis deels med de offentlige Catechisationer og Examinibus, deels med den Hellige Skrifts Læsning i de daglige Chor-Sange, som holdis Morgen og Aften i Kirkerne.

1. Hvad Catechisationerne og Examina i Kirkerne angaaer, da maae jeg Allerunderdanigst anføre min uforgribelige Meening, hvorledis dermed (i Fald Deris Kongl. Majestet saa Aller-Naadigst behager) kunde omgaaes her i

¹⁾ I Henhold til dette Reskript udstedte Magistraten 9. Januar 37 et nyt Kaldsbrev for H. M. Schurman, hvilket under 18. Jan. s. A. fik kgl. Stadfæstelse. (Sjæl. Røg.). Det er kun underskrevet af Magistraten, men ikke af Præsterne.

denne Kongl. Residence, i Kiøbstæderne uden for samme, og endeligen i Kirkerne paa Landet.

a) Her i alle Stadens Sogner ere Danske Scholer indrættede, hvor fattige Børn, uden Betalning, oplæris i deris eenfoldige Børnelærdom, samt, til deels, nyde Klæder og Brød. Saadanne Børn mødte, før sidste store Ildebrand, tvende Gange ugentligen i Kirkerne, hvor de, den eene Gang, nemlig om Søndagen efter Høi Messe, blefve offentligen ofverhørde og underviiste af Scholeholderen (der stedse var en Studiosus, som in Examine Theologico her paa Universitetet hafde gotgiordt sin Kyndighed i den saliggjørende Lærdom). Den anden Gang catechiserede Sogne-Præsten eller, iblandt, Med-Tiennenren. Saaledis vilde det vel og vedblifve herefter og kunde til slig gudelig Forretning, om saa Allernaadigst behager, fastsættis Søndag efter Høi Messe og Tirsdag Formiddag Kl. 12; thi Erfarenheden hafver lærdt, at Onsdagen ei er aldelis beqvem dertil som een Torfvedag, da den fattige Almue, men især Tieniste-Tiunde, hafve eet og andet at tage vare, der hindrer dem fra den Dag at søge Kirkerne og bieveane Catechisationen¹⁾. Men, naar om Søndagen skal catechiseris, da maatte Præsterne (efter Loven pag: 223. art: II.) saaledes indrætte deris Prædikener, at de ei forlængedis ofver een Time; thi

¹⁾ Holstein bemærker: I den Kongl. Residenz Stad skal der catecheseres i alle Sogne Kirker, hvor der er ingen 12. Prædikken, fra Kl. 1. til 2. Samme Catechesation forretter Sogn Præsten eller hans Catechet, hvor Høi Messens Prædikken repeteris. Cateches: holdis j Kirke Gangen, hvor Drengbørn staae paa den eene, og Pigebørne paa den anden Side. Det begyndis med en Psalm, som syngis, og sluttis med en anden kort Vs. eller nogle Vs.; saa begynder ogsaa Catechis: selv og sluttis med en kort Bøn og med Fader vor.

Tirsdagen Kl. 10. til 11. skal det forholdis paa liige Maade. Men samme Catechesation forretter altid en Catechet, og forklaris Luth: Catech.; hvilken skal indelis j 52 Stykker, saaledis at een hver Tiisdag skal have sin Text; skulde der indfalde en Hellig Dag, kand næste Tiisdag tagis 2. Stykker.

ellers betagis Tiden til den saa fornødne Catechisation, hvilken om mand vilde opsætte til efter Aftensang, da maatte de mørke Aftener om Vinteren hindre En og Anden, som hafde lang Vei hiem, fra at blive i Kirken¹⁾.

Skulde Deris Kongl. Maj^{st.} Aller Naadigst vilde, at der blefve endnu fleere Dage catechiseret²⁾, da foreslaais dertil Allerunderdanigst Fredag Formiddag, naar Prædiken er til Ende; thi paa den Dag er i alle Kirker Altergang, saa at end og de, der da hafde søgt Herrens Bord, kunde opbyggis ved at anhøre Catechisationen, hvilken om samme Dag maae forrettes af Hørerne i de Danske fattige Scholer, det beroer paa Deris Kongl. Majestets Aller Naadigste Velbehag.

Saa fremt, desforuden, end een Dag beskickis til at catechisere, da vides dertil ingen beqvemmere end Mandag Formiddag, naar Chor-Sangen er til Ende, da enten een af Præsterne eller een Catechetes, hvor Nogen er, hafde sligt at forrætte.

Naar Deris Kongl Maj^{st.} Aller Naadigst vil, at af Præsten eller Catechete skal forklaris korteligen een vis Text for Forretningen begynder³⁾, da burde det alvorligen befalis, at slig Forklaring ei maatte vare ofver et halft eller heelt Qvarter; thi ellers henbringes Tiden dermed, endskiønt den meest behøfvis til Catechisationen, og naar een hver gjør sin Tale saa lang, som hannem behager, da er imellem den og een anden Prædicken intet Forskiel, uden at den første taler paa Gulfvet, den anden paa Prædickestolen, som til ingen anden Ende hafver Stæd i vore Kir-

¹⁾ Holstein: Geistligheden skal tilholdis af Biskoppen ei at prædikke sædvanligen over en Time, og kand han, naar de gjøre en Sædvane deraf at prædikke derover, mulctere dem fra 2. til 10 Rdl. til Sogns fattige.

²⁾ Holstein: 2de Catechesationer ugentlig j hver Sogne Kirke ere tilstrækkelige.

³⁾ Holstein: Der behøvis ingen andre Texter, efterdi paa Søndagen Evangelium og om Tiisdagen en Part af Lutherl liden Catechismo tillige med hans Forklaring ere foreskrevne.

ker, end at hver tilstædeværende kand høre den Talende, hannem det ei koster nær saa stort Arbeide at tale af een Prædicke-Stol som paa Gulfvet.

Om Texterne skal foreskrifves de Catechiserende, veed jeg icke, da mand ei vel kand vide, hvad Stycker af den eenfoldige Børne-Lærdom de hver gang foretage dem, og i saadan Henseende derfor ei heller kand passe Texterne efter hvad der skal forhandlis. Imidlertid følger herhos Endeel Sprog af Den Hellige Skrift, i Fald Deris Kgl. Maj^{st.} Aller Naadigst vil, at nogle af dem, tegnede Lit: A, skal paa visse Tider forklaris¹⁾. Saafremt Catechisation skeer Søndag og Fredag efter Høi Messe, da skulde jeg allerunderdanigst meene, at, efterdi een Prædicken er holdt og hørdt tilforn, saa kunde den Catechiserende, for at spare Tid, træde til Forretningen uden nogen Texts Forklaring. Men hvor en Catechetes skal forklare en Text for Menigheden, da burde hand tilforn være examineret af Professoribus Theologiæ ved dette Kgl: Universitet samt af dennem kiendt dygtig til at kunde tale ofver eet Sprog af Den Hellige Skrift.

Herhos maae jeg allerunderdanigst andrage, at naar det end kommer i Stand med den Aller Naadigst intendede Catechisation, vil dog samme neppe virke den forynskede Frugt, med mindre flere Scholer for fattige Børn her i denne Kongelige og folkerige Residence indrættis; thi om end Een eller Anden af fattige og eenfoldige Folk, af grofve og u-oplyste Tieniste-Tiunde, møde i Kirken, naar catechiseres, høre de vel, hvad der talis, og begribe maaeskee noget deraf, naar det talis eenfoldeligen, men saa snart de gaae ud af Kirken, er det glemt, saa fremt de ei forud vide Grunden af de guddommelige Sandheder. I hver Sogn er nu een Fattiges Schole, i hver Schole tvende Lærere, men ofver 80. 100. og 120. Børn. Det er

¹⁾ En Liste med 22 Skriftsprog af det gl. og ny Test. findes vedlagt.

underligt, at tvende Mennsker kand oplære saa mange, men fast umueligt, at de skulde kunde bestyre fleere. Imidlertid søge dog mange fattige Stæd i de nuværende Scholer for deris Børn, hvor de ei kunde rummis, saa at Nødvendigheden self siger, det fleere vil indrættis. Om deris Kongl: Majst. vil Aller Naadigst befale, at de i eet og andet Sogn antagne eller herefter antagende Catechetæ skal tillige holde Schole for fattige Børn, og det uden Betalning, sligt veed jeg icke, men det veed jeg, at den Sag er saa stor og gudfrygtig en Konges Omhue værd; thi der kand prædickes mange og catechiseres end fleere Gange, men sligt skeer uden synderlig Frugt, naar det anhøris af dem, for hvilke ingen Omsorg er draget i deris Barndom og Ungdom, saa de kunde lære at kiende Gud, hans Veie og Villie¹).

b) Angaaende Kiøbstæderne uden for denne Kongelig Residence maae jeg reent ud tilstaae, at i de fleeste af dem findes større Grofthed, end Nogen skulde tænke, hvorudofver jeg skulde holde det tienligt, om der alleene blef prædicket hver Søndag og Fredag samt i Fasten som sædvanligt (undtagen i Roeskilde, hvor der om Onsdagen tillige vel vilde prædickes, efterdi der da tillige er Altergang). De øfrige Prædickener, som ellers i deslige Kiøbstæders Kirker holdis, tilhøris saa got som af ingen. Derimod kunde i saadanne Kiøbstæders Kirker trende Gange om Ugen catechiseres, om Søndagen af Schole-Holderen eller een af den Latine Scholes Lærere (hvor Latine Schole er), om Tisdagen eller Onsdagen af Sogne Præsten og om Fredagen af Medtjeneren eller, hvor ingen Medtjenere haf-

¹) Holstein: Om flere fattige Skolers Indrettelse kand Biskoppen gjøre allerund: Forslag, men dertil skal brugis egne Skoleholdere og ingenlunde Catecheter, som med Catechisationer, Huusbesøgelse og alt det, hvad i Forordningen om Catecheter ved Holmens Kirke dennem er foreskreven og hvilket skal være en Rette Snoor for alle andre Catecheter, nok har at bestille.

vis, da af Schole-Holderen¹⁾. Derved bliver dog at agte, det endskiønt slig Anstalt føies, vil den dog være til saare liden Nytte, med mindre Kiøbstædernes Magistrat ved Kongelig alvorlig Befaling forbindes, det de tilholde Indbyggerne at lade deres Børn og Tiunde møde i Kirkerne, naar der catechiseres, samt at straffe de udeblivende. Skeer det ei, vil al Anstalt være frugtesløs, hvorpaa Roeskilde Bye kand være et Exempel; thi der lønnis een Catechetes af Domkirken, i hvilken, naar hand forretter sit Embede, da hafver hand fast ingen Tilhørere²⁾. Om nogen Tale før Catechisationen skal holdis i de Kiøbstæders Kirker, der ere uden for Kiøbenhavn, veed jeg icke, dog synis mig, det neppe vil lade sig giøre, uden naar Præsterne eller een og anden Lærere i de Latine Scholer, hvor de ere, catechisere; thi Schole-Holderne ere sielden saa erfarne, at de kunde tale, som de Guds Ord ere værde, de skulde tale ofver.

Ved Kiøbstæderne uden for denne Kongl: Residence erindres og allerunderdanigst, at den største Deel af dem trenger til Scholer, i hvilke Ungdommen kunde oplæris i Begyndelsens Elementer for disbedre siden at fatte og forstaae, hvad talis, naar enten prædickes eller catechiseres³⁾.

c) Hvad Catechisationen i Kirkerne paa Landet angaar, da vidste jeg icke, dermed nogen anden Anstalt kunde føies, end den, der allereede i Deris Kongl: Maj^{sts} Aller Naadigste Lov og Forordninger er befalet. Paa Landet prædickes ei uden om Søndage, Hellige- og Maanedes Bededage samt i Fasten, af hvilke Prædickener ingen kan ned-

¹⁾ Holstein: I Kiøbstæderne paa Landet catechiseres 2de Gange, neml: om Søndag og om Tiisdagen, lige som i K[iøben]havn, og som der findis ingen Catecheter endnu kaldet, forrettis Søndagen af Sogne Præsten og Tirsdag af Skolens Lærere.

²⁾ Holstein: Herom kand Biskopen forfatte et Project, hvorledis det best kand efterlevis, som siden skal tages iagt.

³⁾ Holstein: Naar nogle Latinske Skoler indgaar, kand derfor Danske indrettis.

læggis. Præsterne bør catechisere hver Søndag, og Degnene eengang hver Uge i hver By læse, det er catechisere, for Ungdommen; fleere Dage kand den fattige Almue, som iblandt haver Trældoms Arbeide, icke sagne, og naar Hviledagen ei eengang kand sparis fra den til Land-Militien enrøullerede Ungdoms Exercering, hvad Dage skulde da ofverblifve til Catechisation eller deslige¹⁾? Imidlertid kan jeg altid gotgiøre, at Ungdommen af de fleste Landsbyer findes langt bedre oplyst end den i een stor Deel af Kiøbstæderne. Naar og Scholer (som hver Mand ynsker og haaber) indrettes i Sognene, hvor de endnu mangle, og Ungdommen, blandt andet, lære i dem at læse i Bøger, da vil ustridigen Guds Kundskab der kiendelig formeeris.

2. Angaaende Davids Psalmers samt Salomons Ordprogs og Prædickers saavelsom Det Nye Testamentes Bøgers Læsning ved de daglige Chor-Sange, der holdis Morgen og Aften i Kirkerne, da som eendeel af Davids Psalmer ere ganske korte, skulde jeg allerunderdanigst formeene, at, iblandt, fleere end een ved Bønnen vil læsis, saaledis som hosfølgende Lit: B. forklarer²⁾, eller paa hvad anden Maade Deris Kongl: Majst. Aller Naadigst maatte behage, hvilket naar skeer, da kand saadan Deel af Den Hellige Skrift i tvende Aar læsis tre Gange³⁾, hvorved jeg følgende allerunderdanigst maae erindre:

a) I denne Kongl. Residence holdis Chor-Sang Morgen og Aften, Mandag, Tisdag, Torsdag og Løfverdag, men om Aftenen eller Eftermiddagen Onsdag og Fredag. Jeg skulde tænke, at om Onsdag Formiddag ligeledes kunde være

¹⁾ Holstein: I Landsbyerne repeteris Evangelium catechisando, ligesaa i Kiøbstæderne, og j Fasten og de Maanedes Bededage Lutheri liden Catechismus.

²⁾ En lang Liste over Fordelingen af Davids Psalmer findes vedlagt.

³⁾ Holstein: Disse Bøger kand indeells af Biskopen selv, dog saaledis, at en hver Dag har sine egne Capitler, og at det endis hvert Aar.

Chor-Sang og Bøn efter Prædicken, som den Dag tilig faaer Ende¹⁾.

Før den sidste Psalme siungis og strax efter Bønnen vilde saa vel Formiddag som Eftermiddag læsis eet Stycke af Den Hellige Skrift, saaledis at der først begyndtes med Davids Psalmer, hvilke naar vare bragte til Ende, da kunde, hver Gang Bøn holdis, læsis et Capitel af Salomons Ordsprog, dernæst af hans Prædickere og endelig af det nye Testamentes Bøger i den Orden, som de følger efter hverandre²⁾.

Paa det Chor-Sangen og Bønnen ei skal vare alt for lunge, vil vel brugis korte Psalmer, undtagen Fredag Eftermiddag i Nicolai Kirke, hvor der da til Erindring om Guds Beskiermelse ofver Det Kongl. Huus og denne Residence, medens Beleiringen varede, siunges den Psalme: O Gud vi lofve Dig, og det efter afg. Obriste Thuresøns Testamente, som dertil hafver henlagt een temmelig Capital³⁾.

I alle Kirker maatte ved Chor-Sangen brugis een og den samme Version af Den Hellige Skrift; thi den eenfoldige Almue forvirres, naar de høre Guds Ord at oplæsis paa den eene Maade i den eene Kirke og paa een anden Maade i den anden. I Vor Frue Kirke kunde Chor-Sangen holdis og Den Hellige Skrift læsis af Collegis i den Latine Schoie, som hidindtil der hafve besørget Chor-Sangen, men i de øfrige denne Stads Kirker vilde vel sligt forrættes af Schole-Holderne og Børnene i de fattiges Scholer³⁾.

b) I eendeel af Kiøbstæderne udenfor denne Kongelig Residence holdis Morgen og Aften Chor-Sang med Bøn, dog ei nær i alle; hvor det ei nu skeer, var det got, om sligt hereffter skeede, og ofver alt stedse efter Bønnen

¹⁾ Holstein: approberis.

²⁾ Holstein: Det forholdis med Chorsangen, som det hidindtil skeet er, men der læsis ikkun endnu noged i Biblen, hvilket af Biskopen paa den bequemste Maade kand inddeelis, naar der ikkun er Lighed j alle Kirker.

³⁾ Holstein: approberis.

læstis eet Stycke af de Aller Naadigst anordnede Den Hel-
lige Skrifts Bøger. I saadanne Kiøbstæder vilde Chor-
Sangen forrettis af een Dansk Schole-Holdere eller Klocke-
ren, men hvor i slig een Kiøbstad findes meere end een
Kirke, skulde jeg holde det nok, naar i Hofved-Kirken dag-
ligen holdtis Bøn, siden Byerne ei ere af saa vidtløftigt
Begreeb, at Indbyggerne, om de vilde, jo mageligen kunde
søge samme¹⁾.

c) I hvor vel i nogle, men ganske faae, Landsbye-
Kirker dagligen holdis Bøn, saa vil dog sligt paa de fleeste
Stæder neppe findes giørligt, deels fordi Sognefolkene ei
kunde være tilstæde, deels og siden fast ofver alt tvende
Kirker betienis af een Præst og een Degn, saa at i dem
begge ei vel kand skee Bøn²⁾.

Disse mine uforgribelige Tanker skulde jeg hermed
ydmygst tilsende Deris Excellence, som jeg og i allerdybe-
ste Underdanighed indstiller dem til Deris Kongl. Maj^{sts}
Aller Naadigste Velbehag (osv.).

[Holstein tilføjer:] Skulde ellers noget herved endnu
være at erindre og at regulere, kand Biskopen giøre nær-
mere Forestilling til paaventende allernaad: Resolution.
Hvilket alt givis tilkiende ved Kongl. Rescript. Fr:berg
Slot d. 14. Febr. 1737³⁾.

33.

1737, 22. Febr. Kgl. Reskript til Biskop Dr. Chri-
sten Worm.

C. 6^{tus} V. G. T. Eftersom Os allerunderdanigst er
bleven refereret een din Skrivelse til Vores Geheime Raad
i Vores Conseil, Cammer Herre og Ober Secreterer i Vores
danske Cancellie Os Elskelig Johan Ludvig von Hol-

¹⁾ Holstein: approberis.

²⁾ Holstein: I Landsbykirkerne skal der holdis hver Fredag Bøn af
Præsten, hvorfor Annexer ej herved forstaaes; der kand syngis og
læsis ligesom i Kiøbstæderne, dog saaledis at de forreskrevne
Bibels Bøger absolveris efter proportionem.

³⁾ Meddelt af Pastor P. Severinsen efter Indlæg til Sjæll. Miss. 1737
Nr. 98 i Rigsarkivet.

stein, Ridder p.; og hvorved du i Følge af, hvad Vi ved bemeldte Vores Geheime Raad og Ober Secreterer under den 19. Januarii nestafvigst haver ladet dig rescribere, angaaende at Vi allernaadigst ville, at det Ny Testamente, Davids Psalmer, Salomons Ordsprog og Prædikkener (sic) kunde læses engang hvert Aar i alle Kirker i Vores Kongl. Residentz Stad Kiøbenhavn, haver givet dine allerunderdanigste Tanker tilkiende, hvorledes det best kunde foranstaltes, deels med de offentlige Catechisationer og Examinibus, deels med den hellige Skriftes Læsning i de daglige Chor-Sange, som holdes Morgen og Aften i Kirkerne i bemelte Kiøbenhavn, som og saa udi Kiøbstæderne uden for, og endelig i Kirkerne paa Landet; Saa i Anledning af, hvad du derom udi samme din Forestillings første Post haver foredraget, give Vi dig hermed allernaadigst tilkiende; At hvad sig Vores Kongelig Residentz Stad Kiøbenhavn angaar, ville Vi allernaadigst, at i bemelte Kiøbenhavn skal der om Søndagen catechiseres i alle Sogne Kirker, hvor der er ingen Tolf Prædiken, fra Klokken eet til toe. Samme Catechisation forretter Sognepræsten eller hans Catechet, hvor Høymessens Prædiken repeteris. Catechisationen holdes i Kirke Gangen, hvor Dreng-Børn staar paa den eene og Pige-Børn paa den anden Side. Det begyndes med en Psalme, som siunges, og sluttet med en anden kort Psalme eller nogle Versic.; saa begynder ogsaa Catechisationen self og sluttet med een kort Bøn og med Fader vor etc.

Tiisdagen Klokken tie til elleve skal det forholdes paa lige Maade; men samme Catechisation forretter altid en Catechet, og forklares Lutheri Catechismus, hvilken skal inddeeles i 52 Stykker, saaledes at een hver Tiisdag skal have sin Text. Skulle der indfalde een Hellig Dag, kand næste Tiisdag tages toe Stykker. Og da du melder, at Præsterne maatte efter Loven indrette deres Prædikener saaledes, at de ei forlængedes over een Time, for ikke at betage Tiden til Catechisationen; Saa ville Vi, at Geistlig-

heden skal af dig tilholdes, ei at prædike sædvanligen over een Time, og kand du, naar de gjøre en Sædvane deraf, at prædike derover, mulctere dem fra 2 Rdl. til 10 Rdl. til Sognets fattige.

Og angaaende hvad du melder om endnu fleere Dage til at blive catechiseret paa og om Texter, da formeene Vi, at tvende Catechisationer ugentlig i hver Sogne-Kirke er tilstrækkelige. Saa behøves der og ingen andre Texter, efterdi paa Søndagen Evangelium og om Tiisdagen en Part af Lutheri liden Catechismo tillige med hans Forklaring ere forskrevne. Angaaende ellers det, du om fleere Skoelers Indretning i bemelte Vores Ko: Residentz Stad allerunderdanigst forestiller, i Henseende til de mange fattige Børn, som der findes, og at i hver Sogn er nu een fattiges Skoele, samt i hver Skoele tvende Lærere, men over 80. 100 og 120 Børn, det du anseer at være underligt, at tvende Mennisker kand oplære saa mange, men fast umueligt, at de skulde kunde bestyre fleere; Thi er Vores allernaadigste Villie derom, at du Os om fleere fattige Skolers Indrettelse allerunderdanigst Forslag haver at gjøre, men Vi ville, at dertil skal bruges egne Skoleholdere, og ingenlunde Catecheter, som med Catechisationer, Huusbesøgelser og alt det, hvad i Forordningen om Catecheter ved Holmens Kirke dennem er forskreven, og hvilket skal være, efter enhver Stæds Beskaffenhed, een Rettesnor for alle andre Catecheter, nok har at bestille.

Og da du angaaende Kiøbstæderne uden for Vores Kongl: Residentz Stad Kiøbenhavn forestiller, at i de fleeste af dem findes større Grovhed, end skulde kunde tænkes, hvorudover du formener, at i saadanne Kiøbstæders Kirker tvende Gange om Ugen kunde catechiseres, om Søndagen af Skoeleholderen eller en af den Latinske Schoeles Lærere, hvor Latine Schoele er, om Tiisdagen eller Onsdagen af Sogne Præsten og om Fredagen af Medtieneren eller, hvor ingen Medtiener haves, da af Skoeleholderen; Saa er derom Vores allernaadigste Villie, at i Kiøbstæderne paa

Landet skal catechiseres tvende Gange om Ugen; nemlig: om Søndagen og om Tiisdagen, ligesom i Vores Kongl: Residentz Stad Kiøbenhavn, og som der findes ingen Catecheter endnu i samme Kiøbstæder, kand det forrettes Søndagen af Sogne Præsten og Tiisdagen af Skoelens Lærere. Det du ellers melder, at om endskiønt slig Anstalt føyes, ville den dog være til liden Nytte, med mindre Kiøbstædernes Magistrat blev allernaadigst befalet at tilholde Indbyggerne at lade deris Børn og Tiunde møde i Kirkerne naar der catechiseres, samt at straffe de udeblivende; Thi haver du herom at forfatte et Project, hvorleedes det best kand efterleves, som Vi da saaleedes allernaadigst ville lade foranstalte. Angaaende at Kiøbstæderne uden for Kiøbenhavn, den største Deel af dem, trenger til Skoler, i hvilke Ungdommen kunde oplæres i Begyndelsens Elementer for des bedre siden at fatte og forstaae, hvad tales, naar enten prædikes eller catechiseres; Da naar nogle Latinske Skoler udgaar, ville Vi, at derfor Danske skal igien indrettes.

Hvad du ellers angaaende Catechisationen i Kirkerne paa Landet allerunderdanigst forestiller, ikke at vide derved anden Anstalt at kunde føyes end den, der i Loven og Forordninger er befalet, saasom paa Landet prædikes ei uden om Søndage, Hellige og Maanets Bededage, samt og i Fasten, af hvilke Prædikener ingen kand nedlegges, Præsterne og bør catechisere hver Søndag, og Degnene eengang hver Uge i hver Bye læse, som er at catechisere, for Ungdommen; Thi ville Vi, at i Landsbyerne med Ungdommen om Søn- og Hellig Dage repeteris Evangelium catechizando, ligesom i Kiøbstæderne, og i Faste og de Maanets Bededage Lutheri liden Catechismus.

Angaaende ellers din Forestillings 2den Post, hvorved du om Davids Psalmers samt Salomons Ordsprogs og Prædikkers saavel som det Nye Testamentes Bøgers Læsning ved de daglige Chor-Sange, der holdes Morgen og Aften i Kirkerne, foredrager allerunderdanigst, at som een-

deel af Davids Psalmer ere gandske korte, formeener du, at, iblant, fleere end een ved Bønnen ville læses, saaledes som Bilaget Lit. B. forklarer, eller paa hvad Maade Vi det allernaadigst maatte behage, hvilket naar skeer, da kunde saadan Deel af den Hellige Skrift i tvende Aar læses tre Gange; Da ville Vi allernaadigst, at disse Bøger af dig self inddeeles, dog saaleedes, at een hver Dag har sine egne Capitler, og at det endes hvert Aar. Og som du derved allerunderdanigst erindrer dette, at i Vores Kongelig Residence Stad Kiøbenhavn holdes Chor-Sang Morgen og Aften, Mandag, Tiisdag, Torsdag og Løverdag, men alleene om Aftenen eller Eftermiddagen om Onsdag og Fredag, saa er dine Tanker, at om Onsdag Formiddag ligeledes kunde være Chor-Sang og Bøn efter Prædiken, som den Dag tiilig faar Ende; Saa ville Vi samme din Betenkning hermed allernaadigst have approberet. Hvad angaaer det, at der ved Chor-Sangen, før den sidste Psalme siunges, og strax efter Bønnen ville saavel Formiddag som Eftermiddag læses eet Stykke af den hellige Skrift saaledes, at der først begyndes med Davids Psalmer, hvilke naar vare bragte til Ende, da kunde, hver Gang Bøn holdes, læses et Capitel af Salomons Ordsprog, dernest af Hans Prædikere og endelig af det nye Testamentes Bøger i den Orden, som de følge efter hverandre: Da ville Vi, at med Chor-Sangen skal forholdes, som det hidindtil skeet er, men der læses ikkun endnu noget i Bibelen, hvilket af dig paa den beqvemmeste Maade kand inddeeles, naar det ikkun er Lighed derved i alle Kirker. Hvad du ellers derhos allerunderdanigst haver forestillet, angaaende at paa det Chor-Sangen og Bønnen ei skal vare alt for lange, der da vel ville bruges korte Psalmer, undtagen Fredag Eftermiddag i Nicolai Kirke, hvor der da, til Erindring om Guds Beskiermelse over det Kongelige Huus og Vores Residence, medens Beleiringen varede, siunges den Psalme: O Gud vi love dig, og det efter afg. Oberste Turesøns Testamente, som dertil har henlagt een temmelig Capital;

Og at i alle Kirker maatte ved Chor-Sangen bruges een og den samme Version af den hellige Skrift, i Henseende til at den eenfoldige Almue forvirres, naar de høre Guds Ord at oplæses paa den eene Maade i den eene Kirke og paa een anden Maade i den anden; samt at i Vor Frue Kirke kunde Chor-Sangen holdes og den hellige Skrift læses af Collegis i den Latinske Skoele, som hidindtil der have besørget Chor-Sangen, men i de øvrige Stadens Kirker sligt vel at ville forrettes af Skoele-Holderne og Børnene i de fattiges Skoeler: Saa give vi dig allernaadigst til kiende, at Vi dette dit Forslag derom hermed allernaadigst haver approberet.

Angaaende Kiøbstæderne uden for Vores Kongelig Residentz Stad Kiøbenhavn deris Kirker, at udi een Deel af dem holdes Morgen og Aften Chor-Sang med Bøn, dog ei nær i alle, og hvor det ei skeer, holder du det at være got, om sligt herefter skeede, og over alt stedse efter Bønnen læses et Støkke af de allernaadigst anordnede den hellige Skriftes Bøger, og at i saadanne Kiøbstæder ville Chor-Sangen forrettes af een Dansk Skoeleholder eller Klokkeren, men hvor i slig een Kiøbstad findes meere end een Kirke, holder du det nok, naar i Hovet Kirken dagligen holdtes Bøn, siden Byerne ei ere af saa viidtløftigt Begreb, at Indbyggerne om de vilde, jo mageligen kunde søge samme: Thi have Vi denne din herom giorte Forestilling ligeledes hermed allernaadigst approberet.

Landsbye Kirkerne angaaende, saa forestiller du om dem, at i hvor vel i nogle, men gandske faa, holdes Bøn, saa ville dog sligt paa de fleeste Steder neppe findes giørligt, deels fordi Sogne-Folkene ei kunde være tilstæde, deels og siden fast over alt tvende Kirker betienes af een Præst og een Degn, saa at i dem begge ei vel kand skee Bøn: Da give Vi dig derpaa tilkiende, at Vi allernaadigst ville, at i Landsbye Hoved Kirkerne skal der holdes hver Fredag Bøn af Præsten, hvorfor Annexer ei herved forstaaes, der kand siunges og læses ligesom i Kiøbstæderne, dog

saaledes, at de foreskrevne Bibelens Bøger absolveres efter Proportion af een længere Tiid.

Skulle eller noget herved endnu være at erindre og at regulere, haver du derom at giøre Os nærmere allerunderdanigste Forestilling til paafølgende Vores videre aller-naadigste Resolution. Friderichsberg d: 22. Feb. 1737¹⁾.

34.

1737, 26. April. Kgl. Reskr. til Biskop Worm: Da Mag. Hans Mossin endnu ikke var indkommen med Forslag, skulde det paalægges ham snarest at bringe 3 duelige og bekvemme Studiosos i Forslag, af hvilke Kongen, efter at have modtaget Biskoppens Betænkning, vil udvælge een til Kateket ved S. Nicolai Kirke. (Sjæl. Tegn.).

35.

1737, 14. Juni. Kgl. Befaling til Biskop Worm om at meddele M. Hans Mossin, at Kongen havde beskikket Henrik Rehling til Kateket ved S. Nic. Kirke, og at Mossin skulde lønne ham med 100 Rdl. aarlig, at udbetales kvartalsvis. Rehling skulde skiftes med And. Balslev til at holde Pønitenseprædikener om Lørdagen Kl. 11—12 til Forberedelse for dem af Menigheden, der vilde gaa til Skrifte og Alters.

Samme Dag kgl. Befaling til det theol. Fakultet om at sørge for, at H. Rehling fik Kosten paa Klosteret. (Sjæl. Tegn.).

36.

1737, 16. Juli. J. L. Holstein til Biskop Worm: Da jeg paa en Rejse igjennem Sjælland for nogle Dage siden har fornummet, at der udi Kjøbsted- og Landsbykirkerne er gjort Begyndelse med den efter Hs. Kgl. Maj^s til D. Højærværdighed under den 22. Febr. sidstleden ergangne Reskript allern. anbefalede Katekisation og Chor-

¹⁾ Meddelt af Pastor P. Severinsen efter Sjæl. Tegnelser. Biskop Worms Skrivelse af 21. Marts 1737 til Kbhvns. Præster, hvorved ovenstaaende Kgl. Reskript meddeles dem, findes i Afskrift i Ny kgl. Saml. 1160. 4to.

sang: Saa maa jeg berette D. Højærv., at Hs. Maj. venter efter at blive underrettet om de Anstalter, D. Højærv. efter samme kgl. Reskript haver ladet gjøre og reglere, saasom Hs. Maj. vel kunde falde paa de Tanker, at ville derom have en Uniformitet over det ganske Rige Danmark indrettet. Og som det er bekjendt, at der er Steder baade i Sjælland og i de andre Provinser, hvor Præsterne bor ikke ved Hovedkirken, men ved Annexkirken, da det i saa Fald vil blive deslige Præster altfor besværligt at rejse til Hovedkirken for der at forrette Katekisation og Chorsang, saa kunde vel ogsaa denne forekommende Vanskelighed ved Hs. Maj.^s allern. Resolution tages af Vejen, naar D. Højærv. derom indkommer med sit allerund. Forslag. Ligeledes beror det paa D. Højærv.^s Overvejelse og derefter allerund. gjørende Forslag, om ikke den Chorsang, som skal forrettes i Kirkerne Fredag Eftermiddag, kunde udsættes til Lørdag derefter, naar Skriftemaalet var forbi, eller og før Skriftemaalet begyndes. (Oversekr. Brevbog).

37.

1738, 11. Januar. Kirkekollegiet tilskriver Biskopperne: »Saavel det kgl. Patent om General-Kirkeinspektionen som den Kirkeinspections-Collegio allern. givne Instrux tilholder iblandt andet, at den offentlige Gudstjeneste og alt, hvad dertil kan regnes, overalt i begge Kongeriger, saavidt ske kan, paa en uniform og ret opbyggelig Maade skal indrettes. Da det nu har behaget H. Kgl. Maj. ved allern. Reskript til sal. Biskop Worm at befale, at foruden (o: med Undtagelse af) Froprædiken, Højmesse og Aftensang, hvor samme hidtil har været brugelig om Søn- og Helligdage, samt Prædiken om Fredagen, saa og Ugeprædikener om Fasten i Kjøbstederne og paa Landet, og de maanedlige Bededags-Prædikener, skulle alle de øvrige Prædikener afskaffes, og derimod holdes Katekisation i Kjøbstederne om Søndagen og paa de hellige Dage fra Kl. 1 til 2, hvorudi den til Højmesse holdte Prædiken med Ungdommen i Menighedens Overværelse blev repeteret, og

om Onsdagen istedetfor Prædiken ligeledes et Examen over Catechismum: Da paa det H. Maj.^s allern. Villie med des større Sikkerhed og Uniformité kunde overalt sættes i Værk, ligesom sl. Biskop Worm dermed i den kgl. Residensstad har gjort en Begyndelse, saa anmodes Biskopperne saa snart muligt at indberette til Kirkeinspektionen, om der ved nogen Kjøbsted eller nogensteds i det dennem allern. anbetroede Stift maatte findes nogen sær Fundats eller andre Omstændigheder, som kunde hindre forhen anførte H. Maj.^s intenderede Foranstaltning, og da tillige indsende slige Fundatser med sin Betænkning derover. (Rothe, Reskr. III, 1, 311 f.¹).

38.

1738, 18. April. Kgl. Reskript til det theologiske Fakultet, at Christian Bech, der var beskikket til Kateket ved Trinitatis Kirke i Kbhvn., skulde nyde Kosten paa Klosteret. (Sjæl. Tegn.).

39.

1738, 22. Aug. Kgl. Befaling om Indførelsen af Pontoppidans Forklaring over Luthers Katekismus ved Katekisation og Undervisning overalt i Kirker og Skoler, med Anvisning til, hvorledes den kateketisk skulde benyttes. (K. S. 4. R. I, 688—91).

40.

1739, 23. Jan. Skoleforordningen, hvori bl. a.: De Børn, som ej længer gaa i Skole, bør dog siden, saa længe de ere ugifte, og Præsten det eragter fornødent, møde ved de offentlige Katekisationer i Kirken og derfra ej udeblive, endog ikke efter at de ere konfirmerede.

41.

1739, 20. Marts. Kgl. Reskript til Biskop Hersleb, som i Anledning af, at en af Kateketerne ved Holmens Kirke var bleven befordret, havde forestillet Kongen, at

¹) K. S. 4. R. III, 492—3. 500—1. 506—8. 805 indeholder adskilligt om de stedfundne lokale Undersøgelser.

dennes gudelige Intention med disse Kateketer synes at forhindres dels deraf, at en Del Præster ikke vil bruge dem, foregivende, at de ej behøve dem, dels og at en Del af Menighederne ej vil kjendes ved dem eller anse dem uden som andre uvedkommende Studenter, som det og skal være vist, at de kan staa i lang Tid som Kateketer, og den største Del af Menighederne veed intet deraf og kjender dem ikke, fordi de ikke er bleven Menigheden kundgjorte, naar de ere beskikkede, hvorfor Biskoppen foreslaar, at der skal gives dem kgl. Bestalling, der skal forelæses Menigheden ved deres Indsættelse, for at alle kunde vide, hvem Kateketen er, og at han er lovlig kaldet. I den Anledning resolveres, at Sognepræsten skal altid proponere Biskoppen de Personer, som han ved Vacance tilligemed den Præst, som behøver Kateketen, finder due-lige, hvilke Personer siden af Biskoppen foreslaas for Kongen, som da selv af samme udvælger én; men hvad Holmens Kirke anbelanger, da skal sammes Kateketer im-mediate af Holmens Provst, som forhen, foreslaas. Den, som allern. bliver beskikket, haver ligesom andre Geistlige at indstille sig hos Biskoppen med sin Bestalling, til at aflægge sin Ed, hvilken maa foreskrives og indføres i det ny Oplag af Ritualet, og derpaa med Biskoppens Brev efter Loven forskikkes til den Menighed, hvor han skal være Kateket, og han offentlig næste Søndag indsættes, hans Bestalling oplæses, og han Menigheden forestilles, at alle kan vide, hvem han er, og at han lovlig er kaldet, samt de og at tage ham for Fyldest i den Gjærning, han er be-skikket til, baade med at prædike, katekisere og præparere til Konfirmationen, have Tilsyn til Skolerne og besøge Husene, endskjønt alt under Præsternes Subordination. Dog maa Præsten ikke, uden i største Nødsfald, bruge Kateketen til de Prædikener og offentlige Katekisationer og Repetitioner, som ham selv paaligger, og ej lade Confir-mandorum Præparation ankomme saaledes paa Kateketen, at jo Præsten selv, i det mindste nogle Uger førend Kon-

firmationen, jevnlig prøver og præparerer dem, efterat Kateketen har gjort sit Bedste og ligesom dimitteret dem fra sig til Præstens nærmere Beredelse.

42.

1739, 1. Maj. Kgl. Anordning om Nedlæggelse af forskellige Gudstjenester og Indførelse af Katekisation i Steden for: Enhver Biskop skal i det ham allernaadigst anbetroede Stift føje den Anstalt angaaende Prædikenerns Holdelse for den efterfølgende Tid, nemlig: 1) at Præsterne overalt i Kjøbstæderne og paa Landet efterdags have selv, og med behørig Flid, at forrette de enhver tilkommende hidtil brugelige Prædikener til Højmesse og Aftensang paa Søn- og Helligdagene, samt Onsdags Prædikener i Fasten, saa længe de deri ej med Svaghed eller andet af Provsten gyldig eragtet Forfald hindres.

2) At alle Froprædikener om Søn- og Helligdagene, saavelsom Ugen igennem, overalt efterdags skal være afskaffede, undtagen i den Kongelige Residensstad Kjøbenhavn og Stifts-Stæderne i begge Riger, hvor Froprædikener paa Søn- og Helligdage holdes, i Henseende til de mange Tyender, som ej just faae Lejlighed at høre Højmassen og Aftensang, der blive derved, saasom i Kjøbenhavn i alle Kirker, hvor de hidtil bruges, men i de øvrige Stifts-Stæder, i een eller, om Biskoppen finder det nødigt, da i tvende af Hoved-Kirkerne, hvor de hidtil ere brugelige.

3) At ligeledes alle ordentlige Uge-Prædikener overalt i Kjøbstæderne og paa Landet aldeles vorde afskaffede, undtagen: a) Fredags Prædikener i Kjøbstæderne overalt, hvor de hidtil have været brugelige, eller i deres Sted er holden Onsdags Prædikener, i hvis Sted, for Uniformitets Skyld, paa saadanne Steder hver Fredag, som Loven kalder den ordinaire Bededags Prædiken, kunde indføres, og derved holdes Communion. b) Onsdags Prædiken i de store Menigheder i Kjøbenhavn, Aalborg, Christiania og Bergen, hvor Biskopperne skjønnede, at Menigheden ej kan nøjes med Fredags Communion om Ugen, samt for de Søfarendes

Skyld i Helsingør. c) Skrifte-Prædiken eller Catechisation, helst om Løverdagen, hvor den er brugelig, eller en anden Uge-Prædiken dertil kan forandres, hvilken da saaledes skal indrettes, at en Poenitentze-Text kortelig, og i det længste en halv Time, bliver forklaret og appliceret, og strax derpaa ved Catechisation for Confitenterne paa det fyndigste til deres Opmuntring repeteret. I Stedet for al anden sædvanlig Uge-Prædiken skal af vedkommende Præst holdes om Onsdagen en Catechisation offentlig i Kirken, hvortil ordentlig, som til anden Gudstjeneste, skal med Klokkerne ringes, ved hvilken Catechisation først skal holdes den sædvanlig Chorsang, ligesom paa andre Dage, og saa Menighedens Ungdom, som sig til den Ende i Kirken maatte indfinde, af Præsten efter foregaaende kort Erklæring over en til Materien sig skikkende Text, hvorved Tilhørerne opmuntres at lægge sig dens Vigtighed paa Hjertet, examineres og med tydelige Spørgsmaal og Forklaringer undervises udi det Stykke af Catechismo, hvorover de den Dag catechisere, og endelig Tjenesten paa sædvanlig Maade med Sang og Bøn sluttet. 4) At dog herunder ej skal forstaas ekstraordinære Prædikener ved sære Lejligheder eller Ligprædikener etc. ej heller de paa Landet brugelige Maanedes-Bededage, hvoraf i det mindste nogle paa de belejligste Tider kunde vedblive. 5) At Tolvslæts Prædiken overalt i Købstederne, hvor de hidtil har været brugelige, ligeledes skal forandres til offentlige Catechisationer, som Catecheterne eller, hvor ingen er, da en af Præsterne selv med Menighedens Ungdom paa den forhen benævnte Maade skal holde, og deri repeterer den til Højmesse holdte Prædiken fra eet til to, dog at Tolvprædiken paa de Steder, hvor der prædikes for en sær Menighed, herunder ej forstaas. 6) Skal Biskoppen dele disse Catechisationer imellem hvert Sogns Lærere og Catecheten, saaledes som han det billigt og gjørligt eragter. 7) Endelig vil H. Maj., at den paa Landet befalede Fredags-Bøn, som skal være uden Nytte, og hvortil ingen sig indfinder, skal

ligeledes henlægges til Løverdagen og holdes før Skriftemaalet til baade Menighedens og især Confitenternes Oplyggelse.

43.

1740, 21. Apr. Chr. VI skriver til J. L. Holstein, der paa en Rejse i Sjælland havde hørt nogle Præster katekisere, men ikke fundet sig særlig tilfredsstillet: »Det vil være meget godt og nyttigt, om Han videre vil overlægge med Kirkekollegiet, hvorledes Katekisationerne paa Landet kunne sættes bedre i Gang, og i den Anledning indkræve Oplysninger fra alle Stifter«. (Rørdam, Hist. Saml. og Studier III, 50, 52).

44.

1740, 2. Dec. Kgl. Befaling til Amtmændene, Greverne og Friherreerne i begge Riger: Der findes endnu hos mange gamle af den gemene Mand og Almue paa Landet en meget stor Vankundighed og Mangel paa den Oplysning, de burde have om Gud og hans Ord til deres Saligheds Forarbejdelse, som for en Del ogsaa kommer deraf, at de paa de fleste Steder ikke blive tilstede i Kirken, medens Katekisationen varer. Derfor befales det Amtmændene (osv.) at lade overalt ved Kirkerne føje den Anstalt og derhen se, at den hele Menighed, undtagen Skrøbelige, Svangre etc., bliver tilstede udi Kirken, indtil Katekisationen er til Ende. (Reskr.).

45.

1740, 2. Dec. Kgl. Befaling til alle Biskopperne i Danmark og Norge, om at tilholde Præsterne, ved flittig Hushesøg eller Katekisation i Kirkerne og kjærlig Undervisning ved alle Lejligheder, at gjøre, hvad de formaa, til de gamles Oplysning, at de kan have en frelst Samvittighed for Gud, samt at beordre Præsterne i Kjøbstederne, at de af Prædikestolen bekendtgjøre, at alle Tyende og Tjenestefolk skal komme og forblive i Katekisationen, saa længe den varer. Til hvilken Ende, paa det at Menigheden ej alt for længe skal opholdes, Præsterne paa Landet ikke

maa prædike over en Time, og ej katekisere længere end $\frac{1}{2}$ Time.

46.

1741, 13. Januar. Forordningen om gudelige Forsamlinger. Art. 7: De kongelig beskikkede Kateketer maa, foruden deres anden Tjeneste i Menigheden og Konfirmationsbørns Undervisning, holde, naar det af dem begjæres, i deres Logemente eller andensteds Samling af saadanne, som forlange nogen nærmere Vejledning i Kristendom og Opbyggelse af Guds Ord og Gudfrygtigheds Øvelse indbyrdes; dog maa saadan Forsamling aldrig bestaa af nogen Mængde, og ikke af andre end de, som de kjende og tilvisse veed, at det sker i en virkelig gudelig Hensigt; dernæst, at det gives Præsten tilkjende, hvad Tid og Sted det holdes, at han stundom kan indfinde sig og se, at al Ting er ordentlig og opbyggelig.

47.

1745, 2. Sept. Kgl. Reskr. Naar Kateketembedet ved den danske Garnisons Menighed i Kbhvn. bliver vacant, skal det meddeles Biskoppen af Garnisons-Præsten, da Biskoppen haver at melde Vancansen i Kancelliet og tillige foreslaa 2 eller 3 til Embedet.

IV.

Biografiske Oplysninger om nogle af de første Kateketer.

Strax efter at Instruksen for Kateketerne ved Holmens Kirke var udstedt, gik Kongen i Lag med at finde unge Mænd, der egnede sig til denne Gjerning. At han har raadført sig med Bluhme, kan betragtes som givet, og han fik da ogsaa Anvisning paa 3 Mænd, der vare Kaldet voxne og vel at mærke tillige afgjort tilhørte den pietistiske Retning. Siden forbeholdt Kongen sig stadig Udnævnelsen af Personen, om han end sædvanlig, i alt Fald hvor han stolede paa vedkommende Præst og Biskop, lod dem gjøre Forslag. Naar et Præsteembede blev ledigt i Kjøbenhavn

eller en af de større Kjøbsteder, hed det sædvanlig i Kaldsbrevet for den ny Præst: »dog at han holder en dygtig Kateket, hvilken Vi vil sætte, og som skal nyde 100 Rdl. af Kaldets Indkomster«¹⁾. Som tidligere er bemærket, var Kateketerne næsten altid uordinerede, dog kunde det ske, at en ordineret Mand blev Kateket, som Hr. Povl With, der i nogle Aar havde været personel Kapellan hos den gamle Provst Huulbech i Stege, hvis Embede han i de to sidste Aar havde forrettet; efter Provstens Død havde han forgjæves søgt Sognepræstembedet, og maatte derfor, for dog at have noget at leve af, tage imod Eftermandens Tilbud om at blive hans Kateket²⁾.

Det er meget sandsynligt, at de unge Hedsporer, som Kongen »satte« til Præsternes Medhjælpere, har været mindre behagelige Medarbejdere for Mænd som Mag. Hans Mossin og andre Hævdere af den strænge Ortodoxi; ja selv Præster, der tilhørte den pietistiske Retning, kunde faa Ubehageligheder paa Grund af deres Kateketers Optræden. Som Exempel kan anføres, at da Stiftsprovst G. Wegersløff i Christiania havde faaet Christen Matthiesen Selmer til Kateket og havde ladet ham prædike første Gang til Højmesse 10de Søndag e. Trin. 1740 i Domkirken, holdt den unge Mand ikke blot en Prædiken paa henved 2 Timer, medens det gjentagne Gange under Mulkt var paalagt Præsterne ikke at overskride 1 Time, for at der kunde blive Tid til Katekisation; men han tiltalte ogsaa sine Tilhørere som »I hovmodige norske Folk«, noget der vakte saa megen Uvillie, at nogle af Menigheden indgav Klage til Kirkekollegiet, som derpaa forlangte en Erklæring fra Stiftsprovsten. Denne forsikrede vel, at Sagen ikke fortjente saa megen Eftertale, helst da Kateketen, inden han forlod Prædikestolen, havde bedet Menigheden tilgive, om

¹⁾ Kh. Saml. 4. R. V, 294—5.

²⁾ Kh. Saml. 4. R. VI 96. 106. Kongen skrev ved Hr. Povl Withs Ansøgning; »Siden Provst Jæger er enig med denne Ansøgning, saa accorderes dette. Frederiksberg 26. Maj 1738«. (Gratialbogen).

der var faldet haarde Ord. Men at Selmer havde brugt den nævnte Tiltale, kunde dog ikke nægtes. Kollegiet resolverede: Wegersløff skal sætte Kateketen til Rette for det brugte Udtryk, og fordi han har prædiket for længe. Selv fik Stiftsprovsten, der for øvrigt var højt anset i den pietistiske Kreds, ogsaa en Advarsel, hvorvel i mildere Ordlag, om at tage sig i Agt og ikke fremtidig lade et saadant ungt Menneske prædike for sig til Højmesse om Søndagen¹⁾.

Gjennemløber man Rækken af de os bekjendte Kateketer fra Institutionens første Tid, da var de saa godt som alle prægede af en vældig Iver for at vinde Sjæle for Guds Rige. At nogle af dem gik vel ungdommeligt og fremfusende til Værks, er en anden Sag. Efter Christian VI's Tid mærker man mindre til Kateketerne. Da det ofte var en tung Byrde for Præsterne og især for de resid. Kapellaner at lønne disse Medhjælpere, ere de vel, efterhaanden som den kirkelige Iver kønedes, bleve fritagne derfor²⁾. I Kjøbenhavn vedblev dog Kateketerne at fungere, om end med Indskrænkning af Antallet og Forandring i Virkemaa-den³⁾. Ved Holmens Kirke, hvorfra Kateketembedet var udgaaet, forblev Tallet paa Kateketerne længst uforandret,

¹⁾ Kirkekollegiets Kopibog. Om Chr. Selmer, der døde som Præst i Bergen 1762, findes videre Efterretninger i H. F. Selmers Stam-tavle over Slægten Selmer, S. 67, og hos Lampe og Thrap, Bergens Stifts Biskopper og Præster. I, 98. 310. II, 326. Han er Forfatter af en Del «aanderige Sange», som dog i høj Grad savne «Aand», saa vel mente de end kunne være.

²⁾ Da M. Anders Bredenberg, resid. Kapellan ved Frue Kirke i Kjøbenhavn, 1738 kaldtes til Sognepræst i Holbæk, blev det paalagt ham at lønne en Kateket med 80 Rdl. aarlig. Men da Præsten forestillede Regjeringen, hvor fattig han var, og derfor bad om 3 Aars Udsættelse, blev der tilstaaet ham 1 Aars Ventetid. Om han senere har maattet antage en Kateket, er os ubekjendt.

³⁾ Af J. Møllers Tidsskrift for Kirke og Theologi II, 80 flg. ses dog, at Povl Christian Sinding, der 1772—5 var Kateket ved Nicolai Kirke, som saadan ledede Konfirmandundervisningen for Sognepræsten, Hr. Hans Lemming, i hans Alderdom.

og indtil den nyeste Tid ere Kateketerne ved denne Kirke vedblivende forpligtede til at rette sig efter Instruksen af 28. April 1736, skjønt det er sandsynligt, at mange af dem aldrig lærte den at kjende.

At der henimod Slutningen af det 18de Aarh. ikke tillagdes Kateketembedet sønderlig kirkelig Betydning, synes at fremgaa deraf, at Henrich Ussing, der satte overordentlig stor Pris paa den kateketiske Undervisning og udførligt behandler den i 4de Del af sit Værk »Kirkeforfatningen i de kgl. danske Stater« (1789), slet ikke omtaler Kateketinstitutionen.

Preben Schiøtt (Schytt) var født 29. Marts 1703 i Korsør, hvor hans Fader, Mag. Anders S. var Rektor. Denne blev 1706 Sognekapellan i Nyborg († 1714). Sønnen kom da til at betragte Nyborg som sit egentlige Hjem; han blev 1722 Student fra Skolen her, men maatte strax derefter overtage en Huslærerplads hos Provst B. Sechman, da Sognepræst i Nyborg, hos hvem han var i 4 Aar. 1726 blev han Hører ved Skolen her, og tog 1730, uden at opgive sin Lærer-Stillings, theologisk Attestats. Han maa have gjort sig bemærket baade ved Lærergaver og ved Fromhed, siden Bluhme c. 1736 blandt Præster, han særlig anbefalede Kongen, ogsaa fremhævede Schiøtt som »en ung Mand, Collega ved Skolen i Nyborg, der godt egner sig til Kateket«¹⁾. Han blev da ogsaa den første Kateket ved Holmens Kirke, som Kongen kaldede (⁷/₉ 36), og da Embedet som 2den res. Kapellan ved Frue Kirke 1738 blev ledigt, suspenderede Kongen Universitetets Kaldsret og beskikkede Preben Schiøtt uden Ansøgning til dette Embede²⁾. 1747 blev han første Kapellan ved samme Kirke. Han sluttede sig nær til Herrnhuterne, vistnok paavirket af sin Sognepræst, Hr. Henrik Gerner, der var kaldet til Frue Kirke nogle Maaneder efter ham. Men medens Gerner

¹⁾ Kh. Saml. 5. R. IV, 613. ²⁾ Smst. S. 618.

senere (1747) fandt det rigtigt at opgive sit Embede paa Grund af Biskop Herslebs intolerante Optræden overfor den fromme Mand, blev Schiøtt, der dog af Herrnhuterne betegnes som »Broder«¹⁾, i sin Embedsstilling ved Kirken indtil sin Død 1782, højt anset og elsket af de gudfrygtige.

Den Gang Preben Schiøtt blev ordineret til Præst, forfattede han, som Skik og Brug var, en kort Skildring af sit forudgaaende Liv. Den indeholder en mærkelig Beretning om hans Opvækkelse og kan derfor fortjene Plads her som et Bidrag til Forstaaelsen af det Aandens Pinsevejr, som den Gang med vældig Kraft gjennemsusede mange Hjærter, særlig hos den Tids akademiske Ungdom. Skjønt Schiøtt ikke selv berører det, er det rimeligt, at han er bleven paavirket af den daværende Kapellan i Nyborg, Hr. Hans Lemming, der var en af Pietismens mest fremtrædende Ordførere²⁾. I sin Helhed lyder Biografien saaledes:

Ego Prebarnus Schytt, natus Crucis oræ anno hujus seculi tertio die 29. Martij, Patre Andræa Schytt, Rectore ibidem, et matre, adhuc superstite, genere Wandalinæ. Hinc, Patre, jam dudum defuncto, Comministro Verbi divini Ecclesiæ Neoburgensis constituto, disciplinæ Præceptorum publicæ ejusdem loci Scholæ commissus usque ad annum h: s: vigesimum 2^{dum} a Rectore mag: Bartholdo Vellejo ad Academiam dimissus sum. Anno sequenti 1723 examen philosophicum sustinui et primam in philosophia Lauream obtinui. Anno 1730 mense Octobri ex jussu Regio |: utinam eo tempore in gloriam Domini :| sub admodum Venerandis Examinatoribus, D^{no} D: Johanne Bartholino et D^{no} J: Steenbuchio, examen theologicum absolvi. Interim, postquam per qvatuor annos admodum Reverendi Dⁿⁱ Sechmanni, tunc temporis Pastoris Ecclesiæ Neoburg: primarij et Nomach: Vindingens: Præpositi, liberos informaveram, 1726 d. 20 Julii in munere scholastico ut Colleg: infimæ classis ibidem ab eodem Rectore, a qvo ad Academiam

¹⁾ Kh. Saml. 4. R. V, 591. 634. 645. 660. 5. R. IV, 405.

²⁾ Kh. Saml. 5. R. I, 55 ff.

dimissus, sum constitutus. Hinc, labore decem annorum ejusdem muneris exantlato, Domino meo coelesti per Augustissimum et Clementissimum nostrum Regem A. 1736 d. 7. Sept: me Catechetam hic Hafniæ Eccl: Holmensis vocare, et deniqve, annum et ferè sex menses illo munere perfunctum, ad majus atqve gravius, nempe ut Comministrum Eccl: D: Virginis hic Hafniæ infimum me fragilem et infirmum sine omni mea expectatione atqve ambitu constituere placuit, ad qvò obeundum ab Eminentissimo et S: Venerabili Episcopo Mag: Petro Hersleb d: h: a: 21 Maj inauguratus sum. Qvò reliqvum, in Servatoris mei nominis sui laudem hoc addere non erubesco, qvò anno, ut supra, 1736, cum adhuc Neoburgi eram, dum antea in meo securitatis statu pharisaico, propria justitia fretus, ambulavi, ita ut propter naturalem meam modestiam atqve coram mundo innocentiae et honestatis vitam non tantum in mea sed etiam aliorum opinione magnus habitus sim Christianus, qvò tum, inqvam, ex sua benignitate et summo erga homines amore hujus meae spiritualis miseriae et coecitatis commotus, me ad veram mei et sui ipsius cognitionem perduxerit, et ab illo tempore per spiritum suum suamqve gratiam commiserantem propter se et eminentiam notitiae sui omnia damnum et pro stercoribus ducere me docuerit, adhuc cupientem et intimè desiderantem in gratia et notitia Domini nostri et Servatoris Jesu Chr^{ti} crescere et nosse charitatem illam Chr^{ti} omni notitiâ supereminentiorem. Juva, Svavissime Servator, ut perpetuè, qvamdiu hic commorer, et mihi ipsi et toti gregi mihi commisso attendam et fidelem me præstem.

Hafn: d: 23 Maj 1738.

Prebernus Andreae Schytt.

Bagge Ussing. Om denne skriver Sønnen, den bekjendte stridslystne, men unægtelig ualmindelig begavede Henrich Ussing, i sin utrykte Selvbioграфи¹⁾:

Han var født 4. Juli 1714 paa Herregaarden Ussinggaard ved Horsens, som hans Fader, Niels Jensen, ejede, og efter hvilken Gaard Sønnerne tog Navn. 6 Aar gl. kom

¹⁾ I privat Eje. Her lidt forkortet.

han i Huset hos Rektor Falster i Ribe, og kom siden i Latinskolen sammesteds, hvor han modtog en meget grundig Undervisning i de gamle Sprog¹⁾. 18 Aar gl. blev han Student. Ved Universitetet var den lærde Professor Gram hans Orakel. Da han havde taget Attestats (13. Juni 1735 med bedste Karakter) kaldte Falster ham tiibage til Ribe og satte ham til Hører ved Skolen, hvor han var i 3 Aar. Det havde været Falsters Ønske, at han ganske skulde have ofret sig til Skolegjerningen; men han havde i Hovedstaden ved Omgang med adskillige af de saakaldede hellige eller til alvorlig Guds frygt opvakte allerede faaet saa stærk en Lyst til Præsteembedet, at alle Falsters Bestræbelser for at omstemme ham vare forgjæves. Hans Præstelyst og Gaver, forenede med et stille og exemplarisk Forhold, gjorde ham ogsaa snart saa bekjendt for andre af det pietistiske Parti i Ribe-Egnen, at da Kong Christian den 6te opsøgte gudfrygtige Mænd til at besætte de første Kateket-Embeder i Kjøbenhavn, blev min Fader kaldet med to andre som de første til Holmens Menighed, hvor han atter var i 3 Aar, og blev saa kaldet den 1. April 1740 til Sognepræst i Lyndby og Ølsted Menigheder²⁾, hvilket Embede han forestod i 34 Aar til hans Død 1774*. — »I Kjøbenhavn havde min Fader levet i de hedeste pietistiske Tider, og det var Under, at der ikke var smittet mere deraf paa hans Tænkemaade. Thi vel var han streng gudfrygtig, men aldrig indtil Pedanteri og Særsindethed. Selv tog han liden Del i Livets Glæder, men han hverken misundte andre dem eller forbød sine Børn dem, naar de ikke vare stridende mod en stræng Moral og Ærbarhed, og af Hyklari var han en stor Hader. Hans i Begyndelsen af hans Præsteembede noget strænge Sæde- og Gudfryg-

¹⁾ Et ualmindelig pietetsfuldt og smukt Brev fra Bagge Ussing til Rektor Falster, i Anledning af de religiøse Bevægelser blandt Lærerne ved Ribe Skole, findes i Gl. kgl. Saml. 123 Fol. Nr. XVIII.

²⁾ Uden at have søgt Embodet: »me omnino Inscio at improviso«, siger B. Ussing i sit Vita ved Ordinationen.

tigheds-Lære blev efterhaanden mere formildet ved de herrnhutiske Principer, som udbredte sig blandt Pietisterne, skjønt han ingen Del tog i nogen af Parternes Særheder«. (Han døde 29. Juni 1774).

Matthias Worm Seerup var født i Ribe 14. Nov. 1708 og var en Søn af Stiftsprovst Søren Seerup. Han blev Student fra Ribe Skole og var som Student i Huset hos den daværende Sognepræst ved Trinitatis Kirke, Mag. Matthias Anchersen, og tog Attestats 30. Sept. 1730 (med Laud). Siden rejste han udenlands, udgav 1733 i Leipzig »Vindiciæ sacræ Scripturæ«. Har ogsaa besøgt Holland. Efter Hjemkomsten blev han Hører ved Ribe Skole. Her fremtraadte hans pietistiske Anskuelser stærkt ved hæftig Opposition mod hans fordums Husfader, der nu var Biskop i Ribe, og som mente sig slet lønnet for den faderlige Omsorg, han tidligere havde vist ham¹). Da Kapellanen i Hollænderby (Magleby) paa Amager, Matthis Hviid, 1735 blev Holmens Provst, søgte Matth. Seerup det ledige Kapellani. Til sin Anbefaling anførte han, at han som Student med Flid havde lagt sig efter Theologien og de derhen hørende Studier, »saa og i Holland bekommet saadan Kundskab i det hollandske Sprog, at han kan saa vel prædike paa Hollandsk som paa Dansk«²). Dette Embede fik han dog ikke; men 5. Okt. 1736 kaldte Kongen ham til Kateket ved Holmens Kirke. Da der 1738 afholdtes en Konkurrence ved indsendte Prædikenudkast mellem 7 unge Mænd om Pladsen som Ewalds Kapellan ved Waisenhuskirken, fik Seerup alle Direktørernes (med Undtagelse af Prof. M. Wøldikes) Stemmer, skjønt han kun havde indsendt en Disposition og ikke som de andre en fuldt udarbejdet Prædiken³). Sandsynligvis har den Berømmelse, han havde vundet som Kateket, været det afgjørende. Den

¹) Kh. Saml. 5. R. IV, 798. ²) Gratialbogen i Rigsarkivet.

³) Kh. Saml. 4. R. VI, 743—4.

21. Marts 1738 fik Valget kgl. Stadfæstelse. Han blev ordineret i Odense, vistnok fordi den nylig udnævnte Biskop, Ped. Hersleb, endnu ikke var kommen ned fra Christiania. Den 8. Dec. 1741 blev han af Kongen kaldet til Sognepræst i Faaborg og Diernisse. I Kancelliets Indstilling staar han øverst i den lange Række Ansøgere. Som hans Anbefaling anføres hans tidligere Virksomhed og derhos, at han paa Grund af den ringe Løn, han hidtil havde nydt, »med Hustru og Børn derover er geraadet i stor Gjæld«. Hans Hustru, Birgitte Marie Kraglund, var udgaaet fra et pietistisk Præstehjem, Gram i Tørninglen, saa de stemmede godt overens.

I Faaborg var der paa den Tid en mærkelig religiøs Lægmandsbevægelse af separatisk Karakter. Særlig nævnes en »aftakket Garder«, Jeppe Madsen, »der ellers er en læg og ulærd Person, men dog agtes iblandt dem som deres ypperste Lærer«¹). Maaske var det netop af Hensyn dertil, at Seerup blev kaldet herhen, saa meget mere, som der nys havde været et heftigt Røre af Misfornøjelse med Sognekapellanen Jørgen Schmidt, der til Tider havde skikket sig som en gal Mand. I sine Prædikener havde han ved sin Hidsighed og Ufordragelighed været Menigheden til Forargelse, indtil han pludselig fik en saadan Sky for Prædikestolen, at han ikke vovede at betræde den. Da han ogsaa beskyldtes for Usædelighed, var han 1741 bleven afsat²). Hans Eftermand, Laurits Lillelund, der kaldtes efter Anbefaling af Prof. Reuss, var ganske vist af en hel anden Retning; men han var en ivrig Herrnhuter. Naar han paa Prædikestolen tordnede løs: »Den, som tænker at søge Guds Naade ved Bøn og Bod, den vil jeg ligne ved én, der vil søbe Suppe med et Sold«, saa var det som et

¹) Øst, Archiv for Psykologie, Historie, Literatur og Kunst. VIII, 145—50.

²) Helveg i »For Litt. og Kritik« III, 223. Jfr. Wiberg I, 333. Helveg kalder ham urigtig »Kateket«. Det paalagdes Eftermanden at yde ham 50 Rdl. i aarlig Pension.

Slag i Ansigtet paa Hr. Seerup, der netop manede til Bøn og Bod. Forholdet mellem dem kunde derfor ikke blive godt. Seerup betegnede Kapellanen som »særsindet og tværsindet«, og denne tog sig Sognepræstens Udtalelser om ham saa nær, at han en Tid tænkte paa at tage sin Afsked¹). Forholdet mellem disse to, der begge utvivlsomt vare gudfrygtige Mænd, er et karakteristisk Exempel paa, hvor lidt ivrige Pietister og Herrnhutere, der engang havde staaet hinanden saa nær, i Tiden kunde enes. Seerup maatte dog lige til sin Død, 8. Okt. 1753, finde sig i at have denne Mand til Medarbejder.

Andreas Balslev var født 11. Jan. 1712 i Oure i Fyn, hvor hans Fader, Kjeld B., var Præst. 1733 blev han Student fra Odense Skole. Det var paa den Tid, da den religiøse Bevægelse var stærkest i Kjøbenhavn, og alt vidner om, at Balslev i Alvor har sluttet sig til de opvakte Skare, og da han havde tre saa indflydelsesrige Talsmænd som Bluhme, Reuss og Provst Hviid, saa beskikkede Kongen, efter at have hørt ham prædike, ham til Kateket ved Nicolai Kirke 1. Febr. 1737²). Kirkens Sognepræst, hvis Medhjælper han skulde være, var ikke adspurgt. Men da denne var den bekjendte M. Hans Mossin, der ved flere Lejligheder var optraadt som en af Ortodoxiens ivrigste Forsvarere, tog han Anledning af, at Balslev endnu ikke havde taget Attestats, til at indgive følgende Forestilling til Kongen³):

Stormægtigste og Allernaadigste Arve Herre og Konge!

Som det har behaget Eders Kongl: Majes^t allernaadigst at kalde og beskikke en Studiosum navnli: Anders Baslev til

¹) Nyegaard, Kristenliv i Danmark, S. 36—7.

²) Sjæl. Tegn. Samme Dag fik det theol. Fakultet Befaling om at skaffe A. Balslev Kosten i Klosteret, ligesom Kateketerne ved Holmens Kirke, naar han foreviste Skrivelse fra sin Sognepræst. Jvfr Rørdam, Hist. Saml. og Studier. II, 264.

³) Meddelt af Pastor P. Severinsen.

at være Catechet ved S^{ti} Nicolai Meenighed, og samme allernaadigst forordnede Catechet findes ey at have sustineret Examen Theologicum, ey heller af Biskopen udi den Christelige Troes rene Lærdom er bleven examineret, dog paastaaer ovenbemeldte Catechet ved sit meddeelte allernaadigste Kalds Brevs Foreviiselse for mig, at ieg strax og uden Ophold samt foregaaende Examine hannem som Catechet udi Meenigheden skulde introducere, og ham til en Catechetes Æmbedes Forretning anvise: Da siden Eders Kongl. Majes^{ts} allernaadigste Lov ikke forskaaner nogen Person, der ey tilforn har betient noget geystligt Æmbede og saaledes ey tilforne aflagt Prøver paa deres Duelighed og Døgtighed til samme Æmbeder, enddog de kan have obtineret Eders Kongl: May^{ts} allernaadigste Vocations Brev til slige Æmbeder, efter den udi Guds eget Ord velgrundede Skik og Ordning, som hid til Dags nøye er blevet iagttaget udi vore Menigheder, og udi Eders Kongl: May^{ts} allernaadigste Lov ogsaa anbefalet; Saa forbinder min Samvittighed mig til saadant for Eders Kongl: May^{ts} egen høye Person allerunderdanigst at andrage med allerunderdanigst Forespørsel, om det er Eders Kongl: May^{ts} allernaadigste Villie, at ovenbemældte allernaadigst vocerede Catechet sit Catechetæ Æmbede uden forregaaende lovlige Examine skal tiltræde, helst siden Eders Kongl: May^{ts} hannem allernaadigst meddeelte Kaldsbrev hannem ikke derfra exciperer og derom aldeeles intet mælder. Som Eder May^{ts} Øyemærke er meget gudeligt og priseligt ved at forordne Catecheter udi de vittløftige Meenigheder, som især findes i Kiøbenhavn, til at assistere Præsterne udi Deres vittløftige Æmbeders Forretninger og efter Eders Kongl: May^{ts} allernaadigste givne Instrux for Catecheterne fornemmes, at deres Æmbeders Forretninger faaer sin Influx udi de allervigtigste af Præsternes Æmbeders Forretninger, at handle med Menniskers Samvittigheder, og dennem udi alle Slags Tilfælde raadføre, saa kan min allernaadigste Arve Herre og Konge selv slutte, at til saadanne vigtige Æmbeder ikke udfordres unge og ukyndige Personer, men saadanne, som haver Lys og Kundskab og lang Øvelse derudi; thi hvis ikke, kan det snarere blive til større Nedbrydelse end Opbyggelse og mere blive christelige Lærere til

Tynge end til Lettelse. Hvad ieg haver lært af Forfarenhed, andrager ieg allerunderdanigst for Eders Kongl: Mayst; thi Gud er mit Vidne, hvad Sorg ieg udstoed udi Æmbede med den forvendte Peter Nicolai Holst. Derfor siden hans og fleres Sværmeri ikke endnu ophører iblandt os, saa forbinder min Samvittighed mig til, samt det dyre Løfte, som ieg haver giort Gud og Eders Kongl: Mayst, ikke at stikke noget under Stoelen, hvoraf nogen Fare eller Forhindring kan ventes til Christi Evangelii reene Løb iblandt os. Derudi ieg ønsker af mit inderste Hierte, at Deres Kongl: Mayst stedse maae see, saalænge Deres Kongl: May^{sts} Kongl: Regimente skal vare, hvilket give Gud! at det maae vare længe og vorde løksaligt, sin høyeste Lyst og Glæde, som findes til min Død

Stormægtigste og Allernaadigste

Arve Herres og Konges

allerunderdanigste Arve-Undersotte

og til Gud troe Forbedere

H. Mossin.

Kiøbenhavn d: 18. Febr. A^o 1737.

Det varede ikke længe, inden Mossin fik følgende Svar (af 22. Febr. s. A.): »Som Vi selv allernaadigst haver hørt Anders Balslev, er det Vores allern. Villie og Befaling, at i Fald du ellers ikke haver noget imod hans Lærdom at sige, du hannem da strax som Catechete udi Menigheden introducerer og hannem hans Catechetes Embede anviser«. (Sjæl. Tegn.).

Da Mossin vel endnu ikke havde hørt Kateketen prædike, kunde han ikke paa dette Tidspunkt anke paa hans Lære, og da Balslev faa Dage efter (28. Febr. 1737) tog Attestats¹⁾, saa maatte Mossin introducere ham, saa nødig han end vilde. Men det blev ikke derved. Imidlertid udgik der 24. Maj 1737 kgl. Befaling til Biskop Worm om at gjøre den Anstalt, at Andreas Balslev, i Henhold til Instruksen for Kateketerne ved Holmens Kirke, hver Lør-

¹⁾ Han var den eneste, der tog Attestats i Febr. 37 (med H. ill.).

dag Kl. 11—12 holder en Pønitensetale til en Forberedelse for dem, som Dagen efter vilde gaa til Alters, indtil Kongen havde truffet sit Valg blandt de 3 Studiosis, som Mag. Hans Mossin skulde bringe i Forslag, og hvoraf Hs. Maj., efter at have hørt dem prædike, vilde vælge én, der saa kunde skiftes med Balslev til at holde den nævnte Pønitensetale¹⁾.

Vi vide ikke, hvem Mossin har bragt i Forslag; men det lader til, at der ikke er taget noget Hensyn dertil; thi den Mand, der blev Balslevs Medhjælper i Afholdelsen af de nævnte Bodsprædikener, Kateketen Henrik Rehling (kaldet 14. Juni 1737), synes ganske at have været af samme Retning som han²⁾. I alt Fald varede det ikke længe, inden den heftige Mossin, i sin ortodoxe Iver og i sin Harmе over at skulle have saadanne Medarbejdere, i den Grad forløb sig, at han i en Prædiken den 4. August 1737 offentlig beskyldte sine Kateketer for at føre falsk og djævelsk Lærdom. Dette ubetænksomme Skridt vakte naturligvis en pinlig Opsigt, og skjønt lignende Ytringer vistnok tidligere vare brugte af ortodoxe Ivrrere, havde de dog ikke saa tydelig betegnet, hvem Angrebene gjaldt, og desuden var Stillingen nu en anden, efter at Kongen ved sin Decision af 16. Dec. 1734, i Anledning af Striden mellem de pietistiske og de ortodoxe Præster, strængelig havde paalagt alle Præster at afholde sig fra at bringe theologiske Kontroverser paa Prædikestolen.

Vi skulle dog ikke her videre forfølge den Sag, som efter Kongens Befaling nu rejstes mod Mossin, og som efter en vidtløftig Procedure endte med hans Afsættelse 1738; men kun bemærke, at blandt Sagens Akter³⁾ findes

¹⁾ Sjæl. Tegn. 1737, 5. Juli udgik kgl. Reskr. til Biskoppen, at denne Pønitenseprædiken fremtidig skulde holdes Kl. 2—3, da den Prædiken, som ellers plejede at holdes paa den Tid, herefter kunde ophøre.

²⁾ H. Rehling havde 19. Marts 1736 taget theol. Attestats med Laud.

³⁾ Gl. kgl. Saml. 123, Fol. Nr. XXVI.

Afskrifter af nogle af de Pønitenseprædikener, som Balslev og Rehling havde holdt, og som havde givet Mossin Anledning til hans heftige Udfald. Da det udtrykkelig var paalagt Kateketerne, at gjøre disse Prædikener saa indtrængende som muligt, kan man vel ikke lægge dem til Last, at de havde bestræbt sig for at efterkomme Paalæget, og naar de havde brugt stærke Ord for at advare mod en blind Tillid til den Syndsforladelse, som meddeltes ved Skriftemaalet, med mindre de altersøgende gjorde alvorlig Bod, saa var det kun en Gjenlyd af de Advarsler, som allerede længe havde lydt fra mange af de mest nidkjære Præster.

En Maanedstid efter at Mossins Dom var falden, blev And. Balslev 12. Maj 1738 kaldet til Sognepræst i Stavning ved Ringkjøbing Fjord, hvor han under trange Kaar, men med stor Embedstroskab, var Præst i næsten et halvt Aarhundrede († ¹⁷/₇ 1787). Noget nærmere om hans Kaldelse til Stavning og Virksomhed der er meddelt i K. S. 5. R. IV, 595—6. 598.

Hans Lessøe var født i Juni 1710 i Faaborg, hvor hans Fader, Peder L., var Borger. Efter 10 Aars Skolegang i sin Fødebys lille Latinskole blev han 18 Aar gl. dimitteret til Universitetet af Rektor Grønnegaard sammen med den i disse Samlinger oftere omtalte Otto Krogstrup, der efter et kort men stormfuldt Præsteliv her hjemme gik til Herrnhut og endte som en af Brødremenighedens Arbejdere i Nordamerika¹⁾. Paa Grund af Fattigdom maatte Hans Lessøe snart efter Examen antage en Huslærerplads hos Sognepræsten Hans Fabricius i Rudkjøbing, hvor han forblev i 3 Aar²⁾. Vendte saa tilbage til Kjøbenhavn 1732 for at læse til Filosofikum, som han tog 1733. Fortsatte derefter med theologiske Studeringer. 1 Jan. 1735 søgte

¹⁾ Kh. Saml. 5. R. II, 190—8.

²⁾ H. Lessøes egenhændige «Vita» ved hans Ordination.

han at blive Lærer ved Waisenhuset, men fik dog ikke sit Ønske opfyldt¹⁾. 1736 tog han Attestats og rejste kort efter med kongelig Understøttelse til Jena, hvor han studerede i henved 2 Aar. Hjemme fra tilhørte han den pietistiske Kreds og blev end mere befæstet deri baade i Jena og ved Besøg ved det fromme Grevehof i Wernigerode. En Mand, der indtog en fremragende Stilling her, skrev i sin Dagbog: »5. Juni 1737 besuchten mich zwei in Jena Theologie studirende redliche Dänen, Hess und Lessøe«²⁾. At Grev Stolberg har fattet Interesse for den unge Mand, ses da ogsaa af følgende Ytringer i et Brev, Christian VI den 24. Dec. 1737 skrev til sin Udenrigsminister, Schulin: »For en Stud. theol. Hans Lessøe kan Han lade et Pas udfærdige. Han er her fra Landet, temmelig stor, og opholder sig hos Grev Stolberg. Denne har forlangt Passet til ham; han er nemlig angst for, at han ellers skal blive hvervet«³⁾. Dette minder os om, hvor stor Faren den Gang var for at blive opsnappet af de præjsiske Hververe, der huserede i Hamborg og navnlig gik paa Jagt efter store Karle til den præjsiske Garde.

Paa Hjemvejen opholdt Lessøe sig en Tid lang i Flensborg, hvor han i Forening med en god Ven holdt gudelige Forsamlinger, der synes at have vakt ikke ringe Opsigt, og at have fremkaldt adskillige Opvækkelser⁴⁾.

Den 3. Juli 1738 skrev Chr. VI til Bluhme: »Lessøe og de øvrige, som ere udenlands, blive længe borte. Jeg vilde gjerne høre dem, naar de komme hjem«⁵⁾. I August s. A. maa den omspurgte have været hjemme, da Kongen den 20de skrev til sin betroede Hofprædikant: »Angaaende

¹⁾ Kh. Saml. 4. R. III, 544.

²⁾ A. H. Wallbaums Journal i Arkivet i Wernigerode. (Heibergs Samlinger).

³⁾ Møller, Mnemosyne III, Nr. 100.

⁴⁾ I Breve skrevne af herrnhutiske Udsendinge omtales Lessøes Virksomhed i Flensborg som betydningsfuld.

⁵⁾ Mnemosyne IV, 411.

Kateketen i Aalborg lade Vi alt komme an paa Ham (Bl.). Men at sætte Lessøe som Kateket til Aalborg, var vel Skade ifølge de Gaver og Videnskaber, han skal besidde. Han kan vel tjene til noget mere. Lessøe kan Han lade prædike (3: for Kongen), om Ham saa synes, 12te Søndag p. Trin. eller en Onsdag i Forvejen. Den paafølgende 25. August skrev Kongen atter til Bluhme: »Studiosus Lessøe, som prædikede igaar, behager Os særdeles vel: Vi ville nu ogsaa gjerne høre Student Berendts, som i Flensborg tillige med Lessøe har udrettet saa meget godt, dersom han kan opholde sig her saa længe«¹⁾.

Resultatet blev, at Lessøe ansattes som Hofkateket. Allerede tidligere havde Kongen været betænkt paa at indføre Katekisation blandt de unge Kadetter, der gjorde Page-tjeneste, og han havde i den Anledning ført Forhandlinger med Bluhme, Baron Söhlenthal og Grev Stolberg. Af Bluhmes »Allerunterthänigstes Bedenken von einer bey der Hoffgemeine einzuführende Catechisation« kan følgende anføres²⁾:

»Katekisationers Nytte har Erfaring vist. »Predigten sind oft wie ein Platz-Regen, welcher Ohren und Hertzen vorbey rauschet«. Katekisation derimod er »wie ein sanfter Staub-Regen, der kräftig durchdringet«. B. vil gjerne have en saadan indført ved »den kjære Hofmenighed«, opmuntret dertil ogsaa derved, at »den tidligere saa tro Hofprædikant«³⁾ har holdt saadan Katekisation ikke uden Velsig-nelse. En Vanskelighed er det, at Hoffet flytter og ikke altid er samlet; men baade i Fredensborg og paa Frederiksberg er der bekvemme Hofkapeller. B. vil om Mandagen først gjennemgaa Prædiken fra forrige Dag, dernæst ved Spørgsmaal og Svar grundig indpræge en Hovedartikel af Katekismen. Ved saadan Øvelse vil den holdte Prædiken

¹⁾ Mnemosyne IV, 414—5.

²⁾ Efter Heibergs Afskrift fra Arkivet i Wernigerode.

³⁾ Sikkert den i Unaade afskedigede Joh. Frawen.

blive trykket dybere ind i Hjærtet, og de nødvendige Tros-lærdomme og Levnedsplichter blive gjorte bekendte for gamle og unge. B. tænker sig Spørgsmaalene navnlig hen-vendte til »unsere lieben Edel-Knaben«, og han vil da handle med dem med saadan Moderation, Klogskab og Sagtmodighed, at hverken de eller Menigheden skal stødes. Alle vil have Nytte deraf, idet Tilhørerne hos sig selv kan besvare Spørgsmaalene. Altsaa Mandag Morgen foreslaas, og saa kan en Bøn for det kongelige Huses og alle Stæn-ders Velgaaende forbindes dermed. Hans Kolleger, der har saa meget andet at gjøre, skal selvfølgelig ikke be-sværes dermed. Alt skal ske kort, at Hoftjenesten ikke hindres; Velsignelsen vil være stor«.

Hertil bemærker Söhlenthal, hvem Bluhmes Betænk-ning maa være tilstillet af Kongen:

»Katekisation vil gjøre Nytte; men om den paa Grund af Hoffets særlige Omstændigheder er praktikabel, er noget andet. Det er, som Hr. Bluhme har sagt mig, ikke blot om de faa Pager at gjøre; thi dem kan han examinere paa deres Kammer; »sondern er hat sein Absehen auf die Ge-meine gerichtet, die durch Anhörung solcher Catechisation Unterricht und Erbauung schöpfen könnten«. Men hvor skal Menigheden komme fra? Jeg tror ikke, at Fru Overhofmesterinden og de øvrige Damer vil bestemme sig til at komme der. Jeg tvivler ogsaa om, at Kavallererne ret meget vil overvære Katekisationerne. Om mange fra Stal-den, fra Køkkenet og ellers fra Livreet vil kunne komme, veed jeg ikke; men det kan ikke nægtes, at det for saa-danne Folk vilde være til stor (ungemein) Nytte, da der mel-lem dem i Almindelighed hersker stor Uvidenhed«.

Da Stolberg fik disse to Erklæringer tilsendt, bemærkede han hertil: »Katekisation vilde være heldig, og maa-ske veed Hr. Bluhme ogsaa at gjøre Forslag, som kan hæve de af Baron Söhlenthal paapegede Difficulteter«.

Af Chr. VI's Skrivelse til Bluhme (31. Okt. 1736) ses, at Kongen nødig vilde have Mandag valgt til Katekisations-

dag, fordi han paa den Dag skulde besørge sin Post, og derfor vanskelig selv kunde være tilstede, hvorfor han foreslog Torsdagen. Om denne Ændring i Planen er foregaaet, er os ubekjendt. Det maatte vel ogsaa være vanskeligt for Pagerne at huske Søndagsprædiken saa længe. Men naar Kongen tillige henstillede til Hofprædikanterne, om de vilde skiftes til at katekisere, eller en af dem vilde gjøre det bestandig¹⁾, saa er det vel i Længden blevet for besværligt for dem, siden Kongen et Par Aar senere besluttede sig til at ansætte en egen Hofkateket, og det blev, som sagt, Hans Lessøe.

At denne Mand har gjort sin Gjerning blandt Kadetterne til Kongens Tilfredshed, kan næppe betvivles. Men da det var Skik, at naar en Kateket havde været nogle Aar i Tjenesten, befordredes han til Præstekald, saa blev Lessøe, uden at være spurgt eller at have søgt derom, 1741 af Kongen kaldet til residerende Kapellan i Mariager og Sognepræst i Vindblæs. Det var imidlertid en mindre behagelig Overraskelse for den kaldede, som ilede til Kongen og forestillede, at da han var svagelig, turde han ikke modtage dette Embede, der krævede Annexrejser til Hest eller til Vogns, som han ikke mente at kunne taale²⁾.

Da Kongen ved sin Kaldelse af Lessøe vistnok har ment at vise ham sin Velvillie og ikke havde videregaaende kirkelige Planer med hans Forflyttelse, saa gik han ind paa at tage Kaldelsen tilbage. Aaret derefter blev Lessøe derimod Præst i Karise og Alslev, der ligger i en blidere Egn og vel ogsaa var et betydelig bedre lønnet Embede. Det var imidlertid ikke rigeligt Udkomme, men Sjæle, Lessøe ønskede at vinde; men da han — maaske paavirket af sin Sygelighed — gik voldsomt til Værks, naaede han rigtignok kun i ringe Grad sit Maal. Han optraadte nemlig strax som Pietist af strengeste Observans, idet han

¹⁾ Se foran, S. 76.

²⁾ Rørdam, Hist. Saml. og Studier. III, 92.

ikke vilde tage nogen til Alters uden først at have udgransket deres Hjærteliv saaledes, at han kunde være forsikret om, at de virkelig vare omvendte. Derved kom han til at afvise nogle af Sognets mest ansete Beboere, og da disse mente sig forurettede, anlagde de Sag imod ham ved Tureby Birk, og en ubehagelig Proces tog sin Begyndelse, som det synes især dreven fremad af Forvalteren paa Juelinge Gods. Anklagen imod Lessøe fik navnlig en skarp Odd derved, at han havde nægtet tvende døende Kvinder Alterens Sakramente. Endnu et andet Punkt kom til: Den gamle Skoleholder i Karise døde. Under hans Svaghed havde en yngre Mand, som Præsten maa antages at have skaffet tilveje, vikarieret, og denne beskikkede Lessøe efter Skoleholderens Død til det ledige Embede, hvorved han tiltog sig en Myndighed, som han ikke med Rette besad, hvad der paadrog ham en meget skarp Irettesættelse af Kirkekollegiet. Sagen blev farligere for ham derved, at General-Admiralløjtnant Greve Frederik Danneskiold-Samsøe, der havde Ejendom i Sognet, optraadte paa Sognefolkernes Side. Kirkekollegiet, til hvem det hele indberettedes, kom i ikke ringe Forlegenhed, da man ikke vilde slaa Haanden af Præsten, hvis kirkelige Retning deltes af Flertallet i Kollegiet, men dog ikke kunde billige hans Adfærd i alle Henseender. Man besluttede sig derfor til at gjøre en Indstilling til Kongen om at udstede et Reskript, hvorved det skulde foreholdes Sognefolkene, at Præsten havde haft deres sande Bedste for Øje, og naar de havde noget at klage over ham, burde de henvende sig til hans kirkelige Øvrighed, og ikke til den verdslige Ret. Men tillige skulde det foreholdes Præsten, at han skulde gaa frem med større Forsigtighed¹⁾. Sagen var imidlertid næppe kommen til Ende, da Hr. Hans Lessøe bortkaldtes ved Døden den 12. Dec. 1744, kun 34 Aar gammel.

¹⁾ Gen. Kirkeinspektionens Kopibog II, S. 640, 651, 667, 696, 701—3, 747—52.

Man tør vel paa denne Mand anvende Ordet: »Nidkjerhed for dit Hus har fortæret mig« (Ps. 69,10). Lessøes Hustru overlevede ham i 54 Aar. De havde 2 Børn, af hvilket det ene optoges i Huset hos Præsten Mygind i Dreslette, der i sit Hus havde oprettet en Skole for Børn af tidlig afdøde Præster af pietistisk og herrnhutisk Retning under to herrnhutiske Læreres Vejledning¹⁾.

Laurids Fugl var født 28. Februar 1713 i Faaborg, hvor Faderen var Snedker. Navnet Fugl optog han efter sin Moders Slægt²⁾. 1732 blev han Student fra sin Fødebys Skole. Det var paa den Tid, da det religiøse Røre var stærkt i Kjøbenhavn, og Fugl, der ligesom flere af hans Skolekammerater³⁾ maaske allerede var bleven vakt i Faaborg, kom inden føje Tid i første Række blandt de vakte Studenter. Efter at han ^{25/9} 1738 havde taget theologisk Attestats, blev der strax Anvendelse for ham som Kateket ved Budolphi Kirke i Aalborg, hvortil han, endnu inden han havde faaet Examen, var udset. Den 13. Sept. 1738 skrev Kongen nemlig til Bluhme: »Jeg har allerede udstedt Ordre, at Fugl skal være Kateket i Aalborg«⁴⁾. Først tolv Dage derefter tog han Attestats med Non. cont. og begav sig strax til Aalborg. Samme Aar var Provst Balthazar Sechmann bleven Sognepræst ved Budolphi Kirke. Da denne Mand, der saaledes blev Fugls nærmeste Foresatte, i sin tidligere Virksomhed som dansk Præst ved Garnisons Kirken i Kjøbenhavn, havde gjort sig bekendt som en heftig Modstander af Pietismen, hvorfor Chr. VI betegner ham som »ein gar schlechter Mann«⁵⁾, og havde

¹⁾ Nyegaard, Kristenliv i Danmark, S. 44. ²⁾ Wiberg III, 8.

³⁾ Saasom Hans Lessøe, Brødrene Herløv Frederik og Otto Krogstrup og andre, der alle vare Studenter fra Faaborg Skole.

⁴⁾ Møller, Mnemosyne IV, 417.

⁵⁾ Rørdam, Hist. Saml. og Stud. II, 272: Brev (af 27. Apr. 1737) til J. L. Holstein, hvori tilføjes, at Sechmann vel med Tiden burde sættes andensteds hen. Hans Forflyttelse til Aalborg har derfor næppe været frivillig.

sendt ham til Aalborg for at slippe for ham i Kjøbenhavn, saa kunde Fugl ikke vente sig nogen Støtte hos ham. Derimod fandt han i Biskop Broder Brorson en beslægtet Aand. Da Herrnhuteren Gert Hansen i Efteraaret 1738 besøgte Aalborg, traf han Fugl, hvem han betegner som »en retskaffen Kateket«, og siger, at han og Biskoppen var »af eet Sind«¹⁾, noget der siden kom Fugl til gode, da hans gudelige Forsamlinger med de forøvrigt faatallige opvakte i Aalborg fremkaldte et af de stygge Opløb mod disse, som baade i Kjøbenhavn og andensteds sædvanlig ledsagede det religiøse Gjennembrud²⁾.

Efter at have været Kateket i Aalborg i 2¹/₂ Aar blev Fugl 15. Maj 1741 kaldet til Sognepræst i Saltum og Hune i Aalborg Stift. Biskop Brorson havde varmt anbefalet ham som »en redelig, kristelig og i Sandhed oplyst Lærer, der er vel forfaren og øvet i Guds Veje, samt flittig, omhyggelig og opbyggelig til at føre Sjæle paa Sandheds Vej«. Hvis han blev kaldet til Saltum og Hune, anbefaler Biskoppen Studiosus Johan Müller til Kateket i hans Sted³⁾.

I Saltum tilbragte Fugl sin øvrige Levetid († 10/3 1783), men det blev langt fra en rolig Tid for ham, i alt Fald ikke i Begyndelsen. Ved sit Ægteskab med Kirstine Jespersen, en Præstedatter fra Tømmerby, blev han nær knyttet til den herrnhutiske Præstekreds i Han Herred, som havde sine Hovedrepræsentanter i Præsterne i Klim, M. Anders Langgaard og Hr. Otto Krogstrup, der begge endte som Arbejdere i Brødremenigheden i Amerika, og ligesom disse kunde han ingenlunde komme overens med Flertallet af sine Sognefolk, der fremkom med heftige Klager over hans kirkelige Virksomhed, idet de bl. a. anførte imod ham, at »de unge, som gik til Læsning, ønskede, at de aldrig var fødte, da baade Præsten og hans Tilhængere ideligen tord-

¹⁾ Kh. Saml. 5. R. IV, 621—2.

²⁾ Kh. Saml. 4. R. I, 653 fl., hvor L. Fugls egen udførlige Beretning om disse Uroligheder findes.

³⁾ Grattalbogen i Rigsarkivet.

nede for dem, at de hørte Satan til, saa at de ej alene kom grædende hjem til Forældrene, men ogsaa i Enrum gik ligesom fortvivlede¹⁾. Den gode og fredsæle Biskop Brorson og Kirkekollegiet med fik derfor nok at gjøre med at gyde Olie paa de oprørte Bølger. Rimeligvis er Fugl, som det gik adskillige af de ungdommelige Ivrere, i sine ældre Aar bleven besindigere i sin Optræden, om han end til det sidste bevarede det kristelige Alvorspræg, som havde kjendetegnet ham i hans Ungdom. Den Kreds af troende, nærmest med herrnhutisk Præg, som han havde samlet, uddøde ikke med ham, men omtales endnu 20 Aar senere²⁾.

Marcus Nexøe var født 1712 af Bondeforældre ved den By paa Bornholm, efter hvilken han bar Navn. Det har vistnok været af stærk indre Drift og under mange Besværligheder, at han 24 Aar gl. naaede at blive Student fra Kjøbenhavns Skole 1737. Om han allerede da har hørt til de opvakte Kreds, siges vel ikke udtrykkelig, men det er sandsynligt, da han allerede i Foraaret 1738 efter at have taget Philosophicum blev Lærer ved Waisenhuset. Denne Stilling indtog han i to Aar og var derpaa i et halvt Aars Tid Huslærer hos Stiftsprovst Gerner³⁾. Da der imidlertid var opstaaet en stærk religiøs Bevægelse i Bragernæs og Strømsø (Drammen), og de opvakte der vare meget utilfredse med deres Sognepræst, Hr. Claus Møller, henvendte de sig til Hofpræst Bluhme og bad ham anvise dem en god Kateket⁴⁾. De fik da Anvisning paa Marcus Nexøe, hvorpaa de 24. Dec. 1740 indgav et Andragende til Kongen om at faa denne Mand til Kateket, mod at de

¹⁾ Kh. Saml. 4. R. II, 122—39 samt Aktstykker i Kirkeinsp. Kollegiets Arkiv. Af Nyegaard, Kristenliv i Danmark, S. 44, ses, at Fugl underholdt et af de faderløse Præstebørn, der oplærtes i Dreslette Præstegaard.

²⁾ Kh. Saml. 5. R. I, 293. Jfr. C. Klitgaard, Hvetbo Herred II, 251 ff.

³⁾ M. Nexøes Vita i Ribe Stiftsarkiv (medd. af Pastor John M. Møller).

⁴⁾ Norsk theol. Tidsskr. V, 242 f.

selv lønnede ham. Efter at Ansøgningen var anbefalet af Kirkekollegiet, modtog den (27. Jan. 1741) Kongens Approbation med den Tilføjelse, at Kateketen i alt skal rette sig efter den trykte Instruktion for Holmens Kateketer¹⁾.

Skjønt Nexø vistnok gjorde sin Gjerning med stor Iver og ikke uden Frugt, saa paadrog han sig dog mange Ubehageligheder under sin Virksomhed i Norge, dels fordi han ikke kunde enes med den nævnte Sognepræst, som ikke kunde finde sig i, at Nexøe, uden at spørge ham ad, holdt gudelige Forsamlinger, og dels fordi den religiøse Bevægelse, der oprindelig havde et pietistisk og herrnhutisk Præg, efterhaanden blev meget separatistisk, især efter at den bekjendte Søren Bølle var kommen til Byen. Hans Stiftelse af den Zionitiske Sekt og dennes trange Skjæbne skal dog ikke her fortælles²⁾. Skjønt Nexøe ikke delte Sektens separatistiske Meninger, kunde han dog ikke billige den haarde Forfølgelse, den blev underkastet, og i en Skrivelse af 24. Nov. 1742 til Kirkekollegiet udtalte han dette paa en meget kraftig Maade, idet han hævdede, at den Haan og Mishandling, flere af Sektens Medlemmer havde maattet døje, snarere fremmede end modarbejdede Separatismen, da mange fromme Mennesker derved kom til at betragte dem som forfulgte Trosvidner³⁾.

Den forholdsvis venlige Holdning, Nexøe saaledes indtog overfor de forvildede Sværmere, og hans skarpe, undertiden vistnok vel ubeherskede Bodsprædikener bragte en Del af Byens Borgere til 3. Apr. 1743 at indgive en Klage over ham til Biskop Dorph, som fremsendte den til Kirkekollegiet med Bøn om, at dette vilde tage sig af Sagen. Foreløbig forholdt Kollegiet sig roligt, men i August s. A. blev Sagen taget op. Biskop Hersleb udtalte sig meget skarpt om Nexøe og foreslog, at han strax kaldtes tilbage,

¹⁾ S. A. Sørensen, Zioniterne. En religiøs Bevægelse i Drammen og Omegn i Midten af det 18. Aarh. Kristiania 1904, S. 26 ff.

²⁾ Se herom S. A. Sørensen anf. Skr.

³⁾ S. A. Sørensen, anf. Skr. S. 61—3. ⁴⁾ Smst. S. 84,

og en anden lærd, vel grundet, duelig og gudelig Kateket beskikkedes i hans Sted. Kollegiets Medlemmer Hviid og v. Stöcken holdt paa, at Nexøe burde irettesættes, og Præsten Møller flyttes andensteds hen. Bluhme var fuldstændig enig angaaende Præstens Fjernelse, men holdt paa, at Nexøe indtil videre kunde forblive paa sin Plads, da han ikke gjorde fælles Sag med Separatisterne, om han end tog dem i Forsvar mod dem, »der havde skreget og raset imod dem og opirret dem ved deres aabenbare Synder og deres forskrækelige Misbrug af Sakramenterne«.

Nu begyndte imidlertid Biskop Dorph at lade optage Vidnesbyrd imod Nexøe, og der fremkom adskilligt, der syntes at tyde paa, at han var uforsigtig i sine Udtalelser ved Kirkekatekisationerne og i sin Adfærd; bl. a., at han holdt gudelige Forsamlinger iført Nathue, Slaaprok og kulørte Morgensko samt en »Fjærpalentin, som Fruentimmer plejer at bruge«, om Halsen. Da forskellige Vidnesbyrd af denne og lignende Art vare indkomne til Kirkekollegiet, indsendte det under 30. Januar 1744 følgende Forestilling til Kongen:

»Alt for lang Tid siden er til General-Kirkeinspektionen indløben adskillige Klager over Kateketen Marcus Nexøe i Bragernæs, dels af endel af Borgerskabet sammesteds, dels og af Stiftamtmanden og Bispen, da Kateketen angives for at handle i mange Maader imod hans Instrux, men fornemmelig imod Forordningen om Forsamlinger, og ikke vil adlyde Formaning eller Advarsel enten af Biskoppen eller andre, til Forbedring.

Vel have vi i den Anledning Tid efter anden baade selv, saa og ved Biskoppen advaret denne Kateket, at han skulde tage sig iagt og ikke gaa videre i sine Embedsforretninger, end som bemeldte kgl. Forordning og Instruks tillader og foreskriver. Men i Steden for at vi ved den mod ham brugte Lemfældighed, som vi ved de adskillige sammesteds forefaldne Uroligheder have befundet os bevæget til, havde ventet, at han omsider skulde komme til

Eftertanke og frafalde sin Egenraadighed, saa maa vi dog nu af en til Eders kgl. Maj. fra Stiftamtmanden og Biskoppen i Christiania under 18de Januar indkommen Memorial, saa og af en Del af Biskop Dorph os tilskikkede Documenter og Attester fornemme, hvorledes denne Kateket vedbliver sin forrige lovstridige Opførsel saavel ved de af ham selv anstillede nombreuse Forsamlinger som og udi den ham anbefalede Katekisation.

Samme Kateket har og havt stor Connexion med de paa Bragernæs befundne Anabaptister, forsvaret og i Breve til General-Kirke-Inspektionen undskyldt dem som gode og redelige Kristne; derhos har han selv meget styrket Separatisterne der paa Stedet, idet han sjelden kommer i Kirke, naar Præsterne prædiker; altid stikler og med Bitterhed offentlig taler mod Lære-Embedet og kristelige Kirke-Skikke, hvilket og Biskoppen har indberettet os med adskillige flere Kateketens anstødelige Talemaader, hvilke og de os af ham tilskikkede Attester ydermere forklarer og i Almindelighed saa meget tilkjendegiver, at det ej er raadeligt at lade Nexøe længere forblive paa dette Sted, saasom det allerede skal være kommet saavidt med ham, at ikke alene de fleste af Menighedens Lemmer have fattet Mistanke til hans Lærdom og derfor ikke vil skikke deres Børn og Tyende længere til Katekisation hos ham, af Frygt at de kunde blive forførte til en falsk Grund at sættes paa i deres Kristendom, men og at desforuden Nexøe ved adskillige antagne forargelige Gebærder og Positurer i Kirken og hjemme i sine Forsamlinger skal have gjort sig saa ridicul i Byen, at Folk raabe efter ham paa Gaden, ikke at tale om, at han efter en medfølgende løs Formeldelse (som dog beraaber sig paa Bevis ved Efterforskning) skal tage Penge, naar han skriver Folk ind i sin Forsamlings-Protokol, og at desforuden Tjenestepiger maa give $\frac{1}{2}$ Rigsdaler om Halvaaret af deres Løn, om de vil gaa paa hans Forsamling.

Saaledes lyde de Efterretninger, vi Tid efter anden og

især tilsidst om Nexøe haver erholdt. Vel tro vi, at en Del Ting, især de, som Almuen ophæver sig med, ere blevne outrerede, som gemenligen de plejer; men saa meget veed vi dog af egen Erfarenhed, at det ikke er saa aldeles rigtigt hverken med hans Lærdom i visse Styrker eller hans Opførsel i sit Kateket-Embed. Og den fornemste Aarsag, hvorfor vi hidindtil nogenledes have set igjennem Fingrene med ham, er denne, at han ved sin fortrolige Omgang med de mange Separatister i Bragernæs og Strømsø, som mest holde sig til ham, skulde efterhaanden faaet dem bragt paa bedre Tanker, i det mindste i udvortes, indifferente Ting; men som endog dette har slaaet os fejl hidindtil, tilmed ogsaa de Lærere i samme Egn, som i Begyndelsen have staaet i stor Fortrolighed med Nexøe, begynder nu at disapprobere hans Opførsel, han og desforuden har gjort sig forhadet og latterlig hos de fleste, saa det ej kan eragtes raadeligt, ham paa dette Sted, hvor de fleste separatistiske Uroligheder er, længere at lade forblive, saa maa vi allerunderdanigst bede, at det allernaadigst maatte behage Eders kgl. Maj. ved Rescript til Biskop Dorph at befale, at Biskoppen skal forkynde Kateket Marcus Nexøe, at han strax skal forføje sig herved til Kjøbenhavn, og lade ham derhos vide, at han der paa Stedet ikke længere maa blive eller komme; da vi siden af ham selv bedre kunde erfare, hvad enten han til et andet gejstligt Embede kan være duelig eller ikke«.

Ovenstaaende Indstilling fik under 28. Febr. 1744 følgende Paategning af Kongen: »Vi approbere denne Fremstilling og vil, at Kateketen Nexøe af Biskoppen skal anbefales straxen at forføje sig herved for at forsvare sig paa de Klager, som mod hannem føres og General-Kirke-Inspektionen om hans Forhold i Bragernæs er bleven tilmeldt«¹⁾.

Da denne Befaling gjennem Biskoppen var meddelt

¹⁾ S. A. Sørensen, S. 129—31.

Nexøe, begav han sig strax over Land til Kjøbenhavn, som han formodentlig har naaet i Slutningen af Marts s. A. Præsten Claus Møller fik Valget mellem Afsættelse eller Forsættelse til en afsides Fjeldbygd, hvor der ingen Separatister var; han foretrak det sidste. En senere Præst i Brager næs skriver 1750 om Nexøe: »Han holdt hver Søndag Morgen offentlig Katekisation i Brager næs Kirke og hver Onsdag i Strømsø Kirke til almindelig Opbyggelse. Da han blev kaldet til Kjøbenhavn, ophørte Kateketembedet«¹⁾. Af omtalte Udtalelse af ham synes at fremgaa, at han stod Herrnhutismen nær, hvad ogsaa bekræftes derved, at det i en Indberetning (fra 1769) til Menigheden i Herrnhut siges om ham, at han var den første der forkyndte »Evangelium« i Drammen, understøttet af de herrnhutiske »Brødre« Crøger og Bloch, og at han »holdt Privatforsamlinger med megen Kraft og Naade«²⁾.

Saa vidt vi kan skjønne, var det det bedste, der kunde times Nexøe, at han kom bort fra denne Separatistrede, hvor han næsten havde slidt sig op, og kom til at virke under roligere Forhold. Efter at være vendt tilbage til Kjøbenhavn maatte han overfor Kirkekollegiet besvare en Række Spørgsmaal uddragne af de mange Klager over ham. Det lykkedes ham imidlertid at overbevise Kollegiet om, at skjønt han vistnok havde fejlet i visse Henseender, var han dog i Hovedsagen ikke blot en gudfrygtig, men ogsaa en brugbar Mand, hvorfor Kollegiet anbefalede ham til præstelig Befordring³⁾. Kongen, der var villig nok til at bære over med pietistiske Præsters Forløbelser, naar han forøvrigt var overbevist om deres »Redelighed«, kaldte ham derfor den 22. April 1745 til Præst i det lille Hedekald

¹⁾ P. N. Hesselberg, Efterretning om Strømsø By, S. 110.

²⁾ Norsk theol. Tidsskrift. V, 242 ff. Da det udtrykkelig i samme Beretning siges, at Opvækkelsen her stammede fra en tidligere Præst, Hr. Stud, saa fremgaar deraf, at »Evangelium« betegner den herrnhutiske Lære.

³⁾ S. A. Sørensen, S. 162—4.

Vorbasse og Grene i Ribe Stift. Han havde rigtignok endnu ikke taget Attestats, da han fik Udnævnelsen, men denne Mangel afhjalp han ved faa Dage efter Udnævnelsen at underkaste sig Examen¹⁾.

Saa drog Marcus Nexøe da over paa Heden, hvor vi ikke skulle følge ham, men kun bemærke, at da han efter 10 Aars Virksomhed her hjemkaldtes, efterlod han Mindet om, at han havde været »ret en Herrens Præst, som med Berømmelse forestod baade Guds Hus og sit eget«²⁾.

Hans Teilman var født 15. April 1705 i Ribe, hvor hans Fader Christen T. var Kjøbmand. Da denne senere flyttede til Hjerting³⁾, var dette Anledning til, at Sønnen fik sin første Skolegang i Varde, som den Gang havde en lille Latinskole. Senere kom han i Ribe Skole, fra hvilken han 1725 blev dimitteret til Universitetet af Rektor Chr. Falster. Som fattig Student maatte han nu i 5—6 Aar søge sit Underhold som Huslærer paa forskellige Steder, inden han kunde vende tilbage til Kjøbenhavn for at tage theologisk Embedsexamen. Her foregik 1730—31 et stærkt religiøst Gjennembrud hos ham, der blev afgjørende for hans følgende Liv⁴⁾. Imidlertid tog han ^{31/7} 1731 Attestats og rejste ikke længe derefter til Trondhjem, hvor han havde faaet en Plads som Hører ved Latinskolen. Det er sandsynligt, at det er Nordmanden Niels Tønder, der den Gang laa i Kjøbenhavn for at søge Befordring og 1733 blev Sognepræst ved Frue Kirke i Trondhjem, som har skaffet Hans Teilman denne lille Ansættelse. De vare aandsbeslægtede, hvad bl. a. fremgaar af deres Antegnelser i

1) Sørensen siger, at Nexøe tog Attestats 1744. men Examensprotokollen i Univ. Arkiv viser, at det først skete 26. Apr. 1745. (Haud ill.). Det er ogsaa urigtigt, naar det af samme siges, at N. døde i Skodborg; denne Notits gjælder hans Hustru, der overlevede ham i c. 50 Aar.

2) Wiberg III, 620.

3) A. Teilmann, Stamtavle over Familien Teilmann, S. 7.

4) Se herom Ytringerne i hans »Vita«, der anføres nedenfor.

Pietisten Lars Dalhoffs Stambog¹⁾. Da Kateketinstitutionen 1736 var kaldet til Live, antog Hr. Niels Tønder sin Troesfælle Hans Teilman til Kateket ved Frue Menighed. Om det er sket efter Præstens eget Ønske eller efter Øvrigheds-Paalæg om at holde Kateket, er os ikke bekjendt. Erlandsen siger, at H. T. »blev i flere Aar holdt som Kateket af Sognepræst Niels Tønder« og at han var den første, der beklædte denne Stilling²⁾.

Kateketembedet var imidlertid ikke noget, man kunde blive i uden i faa Aar. 1738 rejste H. T. derfor ned til Kjøbenhavn for at søge Præsteembede, og da han var villig til at tage til Takke med en ringe Ansættelse, saa blev han 14. Nov. 1738 kaldet til Præst ved Arresthuset i Kjøbenhavn. Inden sin Ordination ^{21/1} 1739 indførte han i den dertil bestemte Protokol følgende »Vita«, der giver nærmere Oplysning om flere Omstændigheder i hans Liv og vidner om det alvorsfulde Blik, hvormed han saa paa sin fremtidige Virksomhed.

Ego Johannes Teilman Ripis Cimbrorum A^o hujus Seculi 5to die 15 Aprilis ex Patre Christierno Teilman, tunc temporis Cive et Mercatore ibidem, et Matre Metta Rafnsøe, oriundus, primum Wardæ quinque annos et dimidium sub Rectore Termanno Termanni prima Studiorum jeci fundamenta; hinc Ripas me contuli, ubi humanioribus instructus literis post quinquennium a Rectore Scholæ Mag: Christiano Falstero testimonio munitus in album Studiosorum Academiæ Havniensis Anno 1725 sum relatus. Spartam deinde susceptam in ædibus Mag: Henrici Pontoppidani, Fridericiensis Præpositi, unum fere annum administravi, Mense Julio Anni 1726 examen sustinui Philosophicum, in quo cessit mihi Character, ut vocant, Laudabilis. Aliquantulum deinceps temporis filios Dⁿⁱ Caspari

¹⁾ Kh. Saml. 5. R. IV, 361. 363—5. Paa førstnævnte Sted bør Bemærkningen i Noten ang. H. Teilman rettes fra »Kateket« til »Siden Kateket«.

²⁾ A. Erlandsen, Biogr. Efterretn. om Gejstligheden i Throndhjems Stift, S. 83.

Mølleri; Pastoris Høyensis in Sællandia, per integrum annum patruelles Chiliarchæ Nic: Rosenkrantzii Schachii, bienniô, et qvôd excurrit, nepotes Mag:^{tri} Petri Blicheri in Lollandia informavi. Hic dum commorabar, contigit mihi Hafniam venire, ubi me, qvi seriam adhuc nullam animæ curam gessissem, ad aliqvantulam meimetipsius cognitionem Deus optimus maximus perducere dignatus est, nec desiit ab isto tempore me, licet sæpe reluctantem, altam meam docere corruptionem, et nudum ad Christum trahere. Faxit, ut pro tanto in me miserum Beneficio æternas illi gratias referam! Mense Julio anni 1731 absoluto Examine Theologico, in qvo profectum meum haud illaudabilem censuerunt plurimum Venerandi Examinatores Dⁱ Steenbuch et Wøldike, Concionem, ut vocant, dimissoriam, haud illaudabilem a gravissim Coensore Steenbuchio judicatam, seqv: 12mo die Aug. habui. Post deinde Nidrosiæ in Norvegia septem propemodum annos me continui, ibique in Schola cathedrali officio Collegæ, posthac vero ad ædem d^e Virginis Catechetæ aliqvandiu functus, tandem Civium, qvotqvot desiderârunt, pueros in privatis ædibus lacte catechetico imbui.

Die 5to Julii præteriti Anni 1738 Hafn: reverso placuit D^{no} meo Coelesti per Regem Serenissimum Pastoris partes in publico Urbis Carcere committere, ad qvôd munus me inauguraturus Nobilissimus Sællandæ Episcopus Mag: Petrus Hersleb in Examine Theologico et in specie Homiletico vires meas qvantilascunqve exploravit, explorato munus gravissimum die [21. Jan.] 1739 demandavit.

O Jesu, qvi annunciatum Captivis Evangelium venisti, fac, ut solvantur vincula, qvibus adhuc teneor, ut per me e vinculis tenebrarum eripiantur animæ pretioso tuo sanguine redemptæ et mihi commissæ, nosqve omnes in adventu tuo ad egregiam filiorum Dei libertatem perveniamus!

Hafniæ d: 17. Jan: 1739.

Johannes Teilman.

At Teilman har gjort sin bedste Flid med at omvende Fangerne i Arresthuset, tør man være forvisset om, og det fremgaar da ogsaa af et Par overordentlig alvorlige Op-

vækkelses-Skrifter, som han udgav i de Aar, han beklædte denne Stilling. Titelen paa det første lyder:

Friderich Eberhard Collins voldsomme Indtrængelse i Guds Riige, eller den aandelige Israels Kamp, som enhver sand Christen, om hand ellers vil erlange den evige Herligheds Riige, og indgaae i det himmelske Canaan, maa begive sig i. — — — I fire Samtaler beskreven, Med en Fortale af Joh. Georgio Pritio, S. S. Theol. Doctore og Minist. Francof. Seniore. Nu til fleres Opvækkelse og Opmuntring af det Tydske i det Danske Sprog oversat, og til Trykken befordret af Hans Teilman, Præst til Arrest-Huset i Kiøbenhavn, og findes hos hannem til kiøbs. Kbhvn. 1739. 8vo (352 Sider).

Denne Titel ligesom hele Skriftet minder om de Ord, H. Teilman 1733 havde indført i Lars Dalhoffs Stambog, da han med Tilknytning til Matth. 11,¹² havde skrevet: »O naadige Gud, gjør Vold paa vore Hjærter med din Naade, at vi maa gjøre Vold paa Himmelen og rykke den til os!« — Et andet ligesaa kraftigt Opvækkelsesskrift, som Teilman udgav, har til Titel:

Sprog af den Hell. Skrift, som ofte af Verdens-Børn, til Sikkerheds Forsvarelse, og imod den sande indvortes Christendoms saa vel Nødvendighed som Muelighed, pleyer at misbruges, kortelig, men grundig reddede af Philipp Jacob Spener D., Churfyrstl. Brandenb. Consist. Raad og Provst i Berlin. Nu af Tydsk paa Dansk oversatte og til Trykken befordrede af Hans Teilman, Præst i Arrest-Huset i Kiøbenhavn, og hos ham til kiøbs at bekomme. Kbhvn. 1740. 12mo (458 Sider).

I Aaret 1741 forflyttedes Hans Teilman som Sognepræst til Hole paa Ringerige og derfra 1752 til Brageruæs og Strømsø (Drammen). Saa vidt vi kunne skjønne, var Teilman den rette Mand til atter at bringe Præsteembedet i Ære i den af Separatister ilde mishandlede Menighed, som Marcus Nexøe med al sin gode Villie ikke havde kunnet magte. En Mand, der havde haft Lejlighed til at

kjende Teilmans Virksomhed nøje, skriver ved hans Død: »Herren lod ham 13. Febr. 1765 beslutte sine 25^{1/2} Aars ivrige og tro Tjeneste i sin Vingaard»¹⁾.

I sit Ægteskab (13/9 1739) med Anne Brøsting havde Hans Teilman 3 Børn, af hvilke Sønnen Christen T. som Præst i Modum gjorde sig meget fortjent af Havekulturen i Norge²⁾. Det gik her, som i ikke faa andre Tilfælde, at Pietisternes Børn slog sig paa det almennyttige.

Frederik Boye er blandt Kateketerne vel den, hvis Navn vil mindes længst. Han var født i Kjøbenhavn 1715, Søn af Guldsmed Christian B. og Hustru Elise Marie Stur. Da Forældrene flyttede fra Kjøbenhavn, blev Sønnen sat i Nysted Skole. Rektoren her, den dygtige Skolemand M. Peder Jonsen, tog sig venligt af ham; men da han blev forflyttet til Nykjøbing F., gik det mindre godt for Frederik Boye. Hans gamle Rektor fik da udvirket, at Drengen kom i Nykjøbing Skole, og saa gik det atter fremad. 1736 blev han Student og tog 1741 theologisk Attestats. Han levede som Privatlærer i Kjøbenhavn, indtil Præsten Ewald 1745 skaffede ham en Plads som Lærer ved Waisenhuset³⁾. Mens han var her, udgav han det Skrift, som har bevaret hans Navn indtil vore Dage. Dets Titel er:

Nogle faa udvalgte og med Blod besprængte Blomster, opsamlede under Jesu Kors, dem især til Trøst og Opmuntring, som i Sandhed elske vor Frelser. Kbhn. 1750. (Tilegnelse til Prinsesse Charlotte Amalie, dat. Kgl. Waisenhuus 1. Jan. 1750).

Igjennem mere end 150 Aar er det ene Oplag efter det andet af dette lille, men indholdsrige Skrift udkommet⁴⁾. Det bestaar af et Bibelord til hver af Aarets Dage og et

¹⁾ P. N. Hesselberg, Efterretn. om Strømsø By, S. 111—2.

²⁾ Dansk biogr. Lexikon. XVII, 121. A. Teilmann, Stamtafle over Familien Teilmann, S. 22—3.

³⁾ Fr. Boyes Villa i Bispearkivet.

⁴⁾ Et mig foreliggende Exemplar af tiende uforandrede Oplag er trykt i Odense 1879.

dertil knyttet Vers af Boye selv. Som en Prøve kan anføres hvad der staar under 14. April (den Dag da dette skrives):

Verdens Venskab er Guds Fjendskab. Jac. 4,4.

Elskes af Verden, og elske igjen,

Denne Vei fører til Helvede hen;

Jesus og Verden forenes ei kan,

Derfor herud af den hykkelske Stand,

Reent maa dit Hjerte i Kjærlighed være,

Hyklere rammer al evig Vanære.

Man kommer uvilkaarlig til at sammenligne Boye med den tidligere nævnte Kateket Chr. Selmer, da deres Forfattervirksomhed har megen ydre Lighed; men der er stor Forskjel paa Kvaliteten. Over Selmers »aanderige Sange« er der noget mat udflydende. Boyes indeholde som oftest en æggende Braad, der gjør det forklarligt, at de trods nogen Ufuldkommenhed i Formen har bevaret den Yndest, de strax vandt i opvakte Kredse. Skriftet er ikke bestemt til at læses i større Portioner; men taget saaledes, som Forfatteren har ordnet det: et Bibelsprog og et Vers til hver Dag, og liggende opslaaet Dagen igjennem til gjentagen Indprentning — afgiver det en Opfordring og en Spore til alvorlig Eftertanke over Menneskelivet og dets Maal, der har staaet sin Prøve.

I 5 Aar betjente Boye »det besværlige Embede« ved Waisenhuset; men den Troskab, han i denne Stilling viste, har sikkert været Anledning for Professor Chr. Langemach Leth til at vælge ham til sin Kateket ved Trinitatis Kirke, idet han tillige fik Tilladelse til at faa ham ordineret til personel Kapellan, hvorved han jo kunde være sin noget svagelige Sognepræst til større Hjælp¹⁾.

¹⁾ Det lades sædvanlig uomtalt, at Boye var Kateket (s. D. biogr. Lex. II, 572), men i sit Vita af 1. Nov. 1750 i Bispearkivet siger han: »1750 ad officium Catechetæ et diaconi pro Persona ad SS^{te} Trinitatis Hafniæ ab Eminentissimo Episcopo Ludovico Harboe rite sum inauguratus«.

At Boye har staaet Herrnhutismen nær, er kjendeligt af hans Skrifter; dog vides han ikke at have været »Broder« i deres Societet. Han var i sin Tid en yndet Prædikant, om hvem en talrig Tilhørerkreds flokkede sig. Men han blev ikke gammel. Han døde 1759, vistnok savnet af mange. Fra hans sidste Aar haves fra hans Haand et Skrift, »Skatkammer eller Blomster opsamlede under Jesu Kors«, der ligesom det fornævnte synes at have vundet mange Læsere.

Det vilde ikke være vanskeligt at nævne flere Kateketer fra Institutionens første Tid, som udmærkede sig ved Iver og Duelighed. Den som Konfessionarius og Hofprædikant siden bekendte Frederik Quist, begyndte jo sin Embedsbane som Kateket ved Frue Kirke 1741 og gik derfra — ligesom den fornævnte Matthis W. Seerup — over til Pladsen som Ewalds Kapellan ved Waisenhuset. Sognepræsten ved Nicolai Kirke, Hr. Nicolai Brorson, der selv var en udmærket Kateket, havde en hel Opklækningsanstalt for Kateketer. Sex af hans egne Sønner begyndte som saadanne under Faderens Øjne, og andre dygtige unge Mænd, som Niels Albeck, Gerhard Achthon o. fl. fik deres første Indvielse i Præstegjerningen som Kateketer under Brorsons Vejledning.

Vi skulle dog ikke her gaa videre. Det ovenfor meddelte vil vise, at der fra først af er lagt et stort Arbejde og en stor Iver ind i det Kateketembede og den Kateketvirksomhed, hvortil Christian VI og hans betroede Mænd satte saa store Forhaabninger, og hvorfor der fra Styrelsens Side vistes saa megen Interesse, at man med Føje kan sige, at der næppe var nogen af den nævnte Konges kirkelige Foranstaltninger, som han ofrede flere Tanker eller omfattede med større Kjærlighed.
